

LJUBLJANSKI ZVON

1929
LETNIK · XLIX
3

Vsebina zvezka za mesec marec:

1. Fran Eller: Salutant morituri	129
2. Jože Pahor: Serenissima. (Dalje prihodnjič)	131
3. Juš Kozak: Tuja žena. (Konec.)	144
4. Janko Lavrin: O romantični mentaliteti	153
5. Miran Jarc: Vergerij. (Konec prihodnjič.)	164
6. Albin Prepeluh: Lenin. (Konec.)	171
7. Književna poročila	181
Slovenci v desetletju 1918—1928: France Koblar, Slovenska književnost v zadnjih desetih letih, Narodno gledališče (Josip Vidmar). — Knjige ljudskih matic: Jože Jeram, Zastava v vetru; Narte Velikonja, Višarska polena; Fran Govekar, Olga; Ivan Matičič, Na mrtvi straži (Josip Vidmar). — Alojz Gradnik, Kitajska lirika. (Konec prihodnjič. — Mile Klopčič.)	
8. Kronika	190
Nemška zbirka mlade ruske proze (B. Borko):	
9. Umetniška priloga: Rihard Jakopič, Večer na Savi.	

LJUBLJANSKI ZVON

izhaja v posameznih zvezkih ter stane na leto 120 Din, za pol leta 60 Din, za četrto leta 30 Din, za inozemstvo 150 Din.

Posamezni zvezki se dobivajo po 15 Din.

Reklamirani zvezek se pošlje brezplačno samo, če se je reklamiral najkeseje v enem mesecu, ko je izšel. Pozneje reklamirani zvezek se mora plačati.

Urejuje FRAN ALBRECHT.

Uredništvo ne vrača rokopisov, ki jih ni naročilo.

Upravništvo: Prešernova ulica št. 54.

Izdaja «Tiskovna zadruga», r. z. z o. z. v Ljubljani.

Tiska Delniška tiskarna, d. d. v Ljubljani (predstavnik Miroslav Ambrožič).

LJUBLJANSKI ZVON

MESEČNIK ZA KNJIŽEVNOST IN PROSVETO

SALUTANT MORITURI

FRAN ELLER

V nebo, tja v skrajni mu, najvišji lok,
mogočni stvarnik, prèstol si blešèeçi
postavil svoj! Pod bron njegovih nog
zajete, gomazé v mravljinji gneçi

rodov neštètih množice in v prah
pred zlate se Ti zgrinjajo ikone,
v strmeçe kupole pogled jim plah,
v kadila blodne sence truden tone.

Ah, kdo je, ki dozre se Ti do lic,
tako jasnine žejen v èisti duši,
da jezni blisk odgaljenih resnic
temena drznega mu v prah ne skruši?

Svoboden — spel si v trupla nas igó,
nesmrten — voliš bitja si trohljiva,
in ko na vek Ti vedro je oko,
trpiš, da nam ga solz meglà zaliva.

Pa si prižgal nam uma svetlo luč:
slepé jo Tvojih èudežev kresovi —
pa si v popolnost nam podaril ključ:
odpreti z njim ne dajo zla okovi.

In greh naš vrisnil je do nemih zvezd,
bilo Ti žal je vsega, kar si ustvaril,
in v srdu si nameril težko pest,
a koj pobesil, nisi z njo udaril...

Ni v mlamol svoj premámila Te noç,
in vedel si: razbitih drobcev stike,

vse skléniti bi moral v nov obroč,
dehniti žitja nova v smrtne like

za svet, propalemu enak... Brez nas
utehe ni božanstva koprnenju:
vesoljnost — v kaplji najde si odraz,
vsevečnost — v pen zrcali se pršenju.

Molitev naša Ti jeclja ime,
in v himnah tisoč ver se z njim ponaša,
mi pričamo, mi umiramo za Te,
v potokih kri se Ti daruje naša.

Malike že in njih nebes oblast
je rušila, že péklu zijajoči
dušila golt, za pravde mlado rast
mučencev kri močila tlak je vroči.

In ni še meč jim, ogenj pušk, ne križ
zvestobe ganil v službi tej krvavi,
le skriven gloje strah: da zapustiš
omahujoče jih v trnjevi slavi.

Pa druge zrem: vseskoz in vsenavmes
vprašalcev truma kakor z britvo reže,
razvézali bi radi čvrsto vez,
ki sad na cvet, na zibel krsto preže.

In dvomov dvigajo in zmot in vraž
koprene s plašča Ti gosté in sive,
samí, ker jim odgovora ne daš,
grebó se v tajne Ti neizrekljive.

A tretji še: zavzeti v jutra zor,
podob in sanj in slutenj prebogati,
dolin ponižnost in slemen upor,
si z orli so in slavci kakor z brati.

V besed in zvokov čar in v barv sijaj,
v najdražje, kar srca jim žar je zoril,
odevajo, prerajajo spet v raj
Ti svet, kot lepšega sam nisi stvoril.

Tak službo sveto služijo Ti vsi,
da zadnja zá Te se izčrpa sraga,
junaki padajo, če spodleti,
junake venča z lovorjem jih zmaga.

Mrtvaški molk neskončnih Ti širjav
nas živ je od iztoka do zatoka,
ko biča v borbo črt nas in ljubav,
počiva mirno Ti na slonji roka.

In mirno mótriš, kar je pod Teboj,
vse stvarstvo Ti ogromna je arena,
v krvi sopar, v tekme puhteči znój
plamte ko bakle solnca Ti ognjena.

In krik se trga bučno iz globin,
na krilih do prestola se Ti buri:
Pozdravljen, silni — v grozah bolečin
in v sreče sláh — salutant morituri!

Caruješ nam, boguješ, a brez nas
bi car brez carstva bil in brez veličja,
brez nas Ti bi samotno večni čas
iskal se v brezdnih gluhega brezličja!

S E R E N I S S I M A

Z G O D O V I N S K I R O M A N — J O Ž E P A H O R

5.

(Nadaljevanje.)

Ustanovitev «Eroice» je silno razdražila duhove na galejah. Povsod je kipelo. Mornarji so se začeli deliti na dve skupini, dasi sami niso natančno vedeli, kam spada kateri. Razkroj še ni bil jasen. Čutila se je le mržnja, ki si je dajala duška v trdih, včasi grozečih besedah, včasi v težkih, razjarjenih kletvinah. To se je zgodilo istočasno, ko so se uvajale na ladji novosti, ki jih niso poznali prej. Nalagala so se nepotrebna opravila, častniki pa so morali čuvati, da so se izvrševale malenkosti. S tem so menda hoteli samo ugotoviti, kdo se sužensko pokori in kdo se noče ukloniti novemu redu. Pričelo se je tipanje, kdo je upornik, da se bo iz tega tipanja polagoma razvil lov nanje.

Večina mornarjev se je spočetka le posmehovala. Obsovraženi, pregoreči reditelji so sicer bedeli nad njimi, a pogosto so se morali osramočeni umakniti spričo njih žgočih opazk. Tedaj so se potuhnili ter preslišali strupene besede, blede in polni srda. Toda včasi so se postavili po robu in takrat je vzkipel ogenj. Nastal je krik, dva, trije moški so si skočili nasproti, včasi cela gruča, da se je bilo bati krvavega spopada.

Ob taki priliki se «bravi» — to ime se jih je bilo oprijelo — niso umaknili. Kljubovali so in če si niso mogli drugače pomagati, so grozili z ovadbami. Vedno pa so si naglo prihajali na pomoč, kakor hitro je kje nastal hrupen spor. Razjarjeni so si utirali pot v gnečo in zdelo se je, kakor da imajo ogenj v žilah. Kamor so stopili, so prinašali sovraštvo.

Kmalu je uvidel marsikateri mornar, ki se je kdaj posmehoval tem nestrpnim, srboritim ljudem, da njegovo posmehovanje ni vselej varno. Ko pa so pričeli segati v metež z enako, nezadrževano silo tudi častniki, je marsikdo uklonil tilnik. Da, bili so celo taki, ki so spočetka kazali največjo jezo do teh «plačancev», kakor so jim očitali, ki so se pa pozneje naenkrat znašli ž njimi v istih vrstah. Zato se je med najpogumnejšimi mornarji že širilo mračno nezaupanje.

Tudi na Goljevi ladji je že prišlo do spopada — nepričakovano in ne da bi bil Golja vedel, kako so razdeljene sile.

V nedeljo zjutraj je bilo. Ko so «bravi» skušali spet z orožjem v roki preprečiti mornarjem, da bi zapustili ladjo in šli v mesto, so se ti razjarjeni uprli. Planili so na nove gospodarje, razorožili jih in pomeli izpred stopnišč. Prihitei so častniki, da bi jih pomirili, a mornarji so vzklikajoč vreli v čolne in v mesto. Kaj so jim hoteli? Nikakih predpisov ni bilo, ki bi jim branili ob nedeljah z ladij!

Vendar se razburjenje nikakor ni hotelo poleči. Udarec, ki so ga doživeli «bravi» na eni ladji, je bolel vse.

Tudi Golja je šel v mesto. Neznana sila ga je vlekla k Vendraminu. Bolnik se ga je razveselil, vendar je menil, da bi bilo bolje, ako bi ga to jutro ne obiskal. Kdo ve, če ne vohunijo za mornarji in tudi za častniki te uporniške galeje? Kdo ve, če jim niso nalašč skušali zabraniti nedeljske prostosti, da bi našli najbolj prevratne duhove? Golja je mislil drugače.

«Ali ni mogoče, da so na naši ladji najgorečnejši „bravi“?» je vprašal plemiča.

«Dvomim!» ugovarja Vendramin. «Kar delajo, delajo po načrtu. Morda so hoteli napraviti poskus. Gotovo pa je, da moramo pričakovati novih stvari. Te nam bodo šele vse prav pojasnile.»

«Morda mi svetuješ kaj?» vpraša Golja.

«Kaj bi ti svetoval? Ohrani mirno kri! Pač, nekaj je potrebno! Pokazati moraš danes, da te ne briga ves ta dogodek. Tako se izogneš sumom, posebno še, ker si pritekkel naravnost k meni!»

Golja molči. Uvideva tudi sam, kako je nepreviden, in žal mu je zaradi plemiča.

«Že vem!» pravi ta šaljivo. «Ko si prišel semkaj, si prišel zaradi — moje sestre! Benečan razume to prej nego vse drugo. Če vaju danes vidijo skupaj, jim je takoj vse jasno. Pomenljivo se bodo smehljali in bodo veseli, da so nekaj uganili.»

«Nedeljski sprehod z vami?» ponagaja Golja plemičevi sestri, ki je stala ves čas pri oknu in poslušala razgovor. «Prelepa misel! Samo škoda, da je le misel!»

«Od misli do dejanja ni tako daleč!» pravi Amelija ter se smehlja Justovemu zavzetju. «A kdo naj ostane pri bratu?»

«Morda mi koristiš bolj, če greš ven in te vidijo z Goljo! Tudi pozneje bo Just laže prišel spet semkaj. Če pa bom kaj potreboval, pokličem postrežnico. Saj mi itak ni hudega!»

Golja žari od radosti. Že zgodaj zjutraj je mislil, kako lepa bi bila vožnja s čolnom po morju, ki je negibno počivalo in se praznično svetilo v nedeljskem jutru, kamorkoli je neslo oko. Kakšna slast bi šele bila, ko bi šla Amelija ž njim! Vsi bi vedeli, res, a to je danes celo potrebno. Pa se bo lepo dekcle res odločilo?

Amelija je naglo opravljena. Svetlomodra obleka se ji tesno oklepa života. Vsa je preprosta. Edino, kar spominja na razkošje, je morda mreža na laseh, spletena iz zlatotkanih trakov. Pa rumeno vrtnico si je pripela na prsi, saj je vedno ljubila cvetje.

«To bo iznenadenja!» pravi Golja. «Tak samotar in puščavnik, pa naenkrat v taki družbi! To bodo radovedni, kje sem našel družico, pa še tako!»

«Častniki poznajo mojo sestro», zagotavlja Vendramin. «Sicer pa zadošča, da jo spozna le eden!»

«Pa vam ne bo neprijetno?» skrbi Amelijo. «Če vas vidijo z menoj —»

«Ves Zader naj me vidi! Ves Zader in vsa vojska! Ponosneje bom stopal nego pred četo mornarjev!»

Amelija naroča bratu še, kako naj se varuje, nato pa se poslovita. A ko sta na vrtu, jima pride naproti Amadeo. Amelijo pozdravlja, za Goljo nima besede.

«Kako je bratu?» poizveduje. «Je boljši?»

«Po navadi!» pojasni plemkinja.

«In ga puščaš samega?» očita častnik. «Saj je še vedno v nevarnosti!»

«Sam je želel tako!» se opravičuje Amelija. «Ima vzrok. Pa saj ti pove sam!»

Častnikov obraz potemni, Golja opazi to. Plemkinja čuti, da ima Amadeo pripravljeno vrsto vprašanj, zato se jim izogne.

«Prav vesel te bo brat, povpraševal je že po tebi!»

Roko mu da in odide z Goljo, ki je iznenaden, ker je plemkinja tako domača s častnikom.

«Gotovo se poznata že dolgo?» poskuša poizvedovati. Tiho se mu pričinja svitati, odkod vsa častnikova mržnja, odkod vsi napadi, odkar sta se srečala v tem mestu.

«Sodite po tem, da se tikava, ne li?» vpraša Amelija.

«Je še drugih znamenj! Vidim, da je častnik zaupnik vašega brata», se skuša skriti Golja.

«O priliki vam povem kaj več», pravi plemkinja, a še bolj razvname mladega človeka.

Po ulicah gresta, do stolne cerkve, kakor odloča Amelija, nato pa skozi drevored, ki je poln gospode, proti pristanišču. Marsikdo se osuplo ozira za njima, onadva pa se šalita in smejeta na račun iznenadenih. Ni se jima treba vračati po istih ulicah, saj že vedo vsi, da ima stasiti, lepi častnik krasno spremljevalko.

«Vas smem povabiti na morje?» vpraša Golja, ki čuti, da se bosta prehitro ločila. Skrivnost je obvisela med njim in dekletom in silno rad bi odgrnil vsaj robček zavese. A plemkinja je neodločna.

«Nič ni lepšega nego voznja s čolnom v jutranjem solncu!» prigovarja Just. «In še nekaj! Saj se niti ne ganete od bratove postelje! Kako naj bi vam zameril ti dve urici danes!»

Amelija pomišlja, računa s časom. Že sta v pristanu in na pomolu. Nedosežna veličast svetlega neba kipi nad morskim zrcalom in se pogreza v globine. Sinjina, sama sinjina, kamor seže oko. Ves drug je človek v njenem objemu, kakor da se je iztrgal iz vsega dosedanjega.

«Poglejte, kako to vabi!» pravi Golja in pokaže na morje, ki se koplje v mladem solncu. Tu in tam seda razigrana družba v čoln; zunaj zaliva, onostran gozda jadrenikov vojnih ladij lete in se igrajo majhne, lahke jadrenice, veseleč se prelepega jutra.

«Tu imava čoln,» prigovarja Golja; «lahek je, da ga ni kmalu enakega! Ste se odločili?»

Amelijo je prevzela lepota širokih vodâ, odločila se je. Stopila je v čoln, Golja odloži meč, suknjič in čepico ter z mogočnimi sunki zavesla na odprto morje.

«Proti jugu pojdeva! Grad Beli dvori je tam, kake pol ure s čolnom!»

Še nekaj udarcev z vesli, nato pa se je čoln okrenil in šumel proti jugu. Golja se je naglo sklanjal nazaj in veslal, kakor da je v tekmi. Vse njegovo spočito telo se je strastno zaželelo razgibati v solncu. Čoln je letel in galebi so se plašili pred njim. Drug za drugim so se vzdigali iznad vodâ, da jih ne bi zasegel.

Amelija je zdaj zdaj pokazala na obrežje, na bele hiše, na griče ter je izpraševala, Just pa je veslaje razlagal. Poznal je te kraje že več let in je bil tod napol doma, nič manj znan nego v Benetkah samih.

«Kje ste rajši,» zastavi plemkinja nenadno vprašanje, «tu ali v Benetkah?»

Živo jo pogleda Golja in odgovori kratko:

«Tukaj!»

«Kako naj verujem taki besedi?» pravi Amelija ter se smehlja. «Niso Benetke kakor kraljica v primeri s tem gnezdом?»

Zader pokaže, čigar zidine se belé v jutranjem solncu.

«Pa če bi tudi ne bile,» nadaljuje, «nimate tam matere in morda ... še več?»

Mater omenja! se zavzame Golja. Je bila morda spet pri njej? Je kaj resnice na vseh materinih domnevah?

«Pozdravlja vas», dostavlja Amelija. «Neprestano moli za vas!»

«Pa zakaj? Da ne bi padel v vojni?»

Golja pridrži vesli in se potopi v Amelijine oči. Iznenaden išče v njih. Moli mati za izgubljenega sina? Je morda razkrila Ameliji svojo bolečino?

«Vse ste ji,» nadaljuje plemkinja, «kako in čemu naj živi brez vas na svetu?»

Golja se upre z vesli v vodo. Z gotovostjo čuti, da je njegova izpoved materi pred odhodom ostala tajnost njiju dveh.

«Še več, ste rekli, in odgovoriti vam hočem naravnost», povzame po kratkem premolku. «Kako naj bi mi bil kdo več nego mati? Je to sploh mogoče? Ne, samo svojo mater imam v Benetkah, nikogar drugega!»

«Govorite resnico?» se začudi Amelija. «Čisto resnico?»

«Odšel sem brez slovesa!»

«Kaj naj pomeni to? Ne pomenja lahko samo velike bolečine?»

«Pomenja več, veliko več!»

«Več nego bolečino?»

«Konec pomenja!» pravi Golja trpko.

«Ponosna je Neva Mocenigova!» tiplje negotovo plemkinja.

«Ne domnevate pravilno! Pretrgal sem jaz!»

Amelija molči. Čuti, da se je Golja izpovedal in da je storil to s težavo.

«Vrnete se k nji!» pravi po kratkem presledku.

«Nikdar!»

«A ona vas ne bo pustila iz rok!»

«Laže ji bo to nego si mislite.»

«Ljubi vas z vsem ognjem», ugovarja plemkinja. «In to ni malo!»

«Ljubi?» se posmehuje častnik. «Mocenigova hči še ni ljubila in ne bo nikogar v življenju!»

«Morda se varate. Morda vam še dokaže svojo ljubezen — močna ženska je! Potem izprevidite, da ste ji delali krivico, in vrnete se!»

«Nji da bi delal krivico? Jaz?» se roga Golja. «Je res prav nič ne poznate?»

Plemkinja pa se ne da ugnati.

«Recimo, da je iskala. Morda se je varala, dokler ni srečala vas. Videla je ljubezen, pa je ni bilo! Ji morete zameriti to?»

«Nikdar se ni varala,» ugovarja Golja strastno, «nikdar, ker ni nikdar iskala ljubezni!»

«V takih stvareh moški ne morete biti sodniki!»

«Najini poti sta ločeni! Jaz grem na bojišče, ona bo živela v Benetkah, na Muranu, po dvorcih in gradičih. Morda se kdaj vrnem, morda nikdar. Kaj bi pač ona s človekom, ki visi v smrt? Samo pesniki govore o ljubezni, ki se žrtvuje in ki cela leta gorí v zatišju.»

«Mocenigova vas ne bo pozabila!»

«Pozabila me je, še preden sem šel iz Benetk. In bolje je, da me je pozabila že tedaj!»

Plemkinja utihne, iz Goljevega glasu zveni bridko razočaranje.

«Ste jo kdaj videli v Benetkah,» vpraša Just po kratkem premolku, «odkar smo tukaj z brodovjem?»

«Videla sem jo!»

«Gotovo v lepi družbi mladih mož,» pristavi jedko. «Saj takih v Benetkah nikdar ne nedostaja in prav gotovo ne Mocenigovi! Z obema rokama sega po njih in jih nato pahne od sebe, ko se jih naveliča.»

«Mržnja govori iz vas,» pravi Amelija, da se Just ustraši svojih besed. «Ni lepo, kar govorite! Vaša ljubezen se je prevrgla v sovraštvo.»

«Saj ni bila nikdar ljubezen! Saj sem le mislil, da je! Pa če bi tudi bila, Mocenigova je ni vredna!»

Golja umolkne. Naporno vesla, z vso silo, kakor da se hoče otresti vseh težkih misli, ki so ga napadle. Ves radosten je sedel ob pomolu v čoln, vse solnčno se je zgrinjalo okrog njega vodovje in ozračje. Zdaj postajajo vode motne in globoke, Amelijine oči tihe in zamišljene.

Še kratek ovinek med otočjem, in z navpičnega, sivega skalovja se pokažejo Beli dvori, ponosen in lep grad z visokimi, ozkimi okni in z okroglimi stolpiči. Mogočno kipi vrh skal in se ogleduje globoko v morju. Okrog njega se pleto latniki, bršljan mu pleza v stolpiče. Zadaj pa se širi v gričevje starinsko drevje, v katero se vriva živomodro nebo.

«Hitro sva dospela», pravi Golja. «V razgovoru je čas prešel kar sam.»

«Semkaj ste hoteli? Kaj pa je tu posebnega?»

Začudeno se plemkinja ozira na grad, ki sedi na skalovju kakor jastreb.

«Tu je najsamotnejši kraj daleč naokrog,» pojasnjuje Golja. «s cipresnim parkom in starodavno kapelo, z znamenitim grobiščem starih kraljev.»

«Katerih kraljev?» vprašuje plemkinja.

«Kraljev, ki so prispeli do morja in se borili zanj, dokler niso omagali. Tako pripoveduje ljudstvo. Poglejte tam v daljavi ono gorovje, one bele oblačke nad njim! Tam je Velebit in tam so Vile. Z Velebita so klicale starim kraljem, ki so se borili na bregu. Z visokega Svetega brda so jih osrčevale. A kralji so padli premagani in ginili. V Belih dvorih so jih pokopali, na tem samotnem grobišču. In vsi njih zvesti junaki so padli ž njimi in našli na tem groblju svoj zadnji dom. Tako se pripoveduje. V davnih časih je bilo to. Tedaj, ko še niso padli velebiški gozdovi za beneške in turške galeje, ko še ni bilo tam gori skalovja in zelenih kuščarjev in belih gožev. Ljudje so v onih časih gospodarili mirno in se jim je godilo dobro. Še zdaj tožijo Vile po onih dneh, še vedno kličejo starim kraljem. Milo jim kličejo skozi noč, ko ni zvezd. A kralji počivajo. Čujejo, a ne morejo vstati več.»

«Svoj pomen ima vse to,» pravi Amelija, «ti mrtvi stari kralji, te Vile, ki jih kličejo!»

«Poseben pomen — današnje težko življenje!» pritrdi Golja ter spet prijemlje za vesli. «Želite, da si greva ogledat grobišče?»

Amelija premišlja, ker noče pustiti brata predolgo samega. Solnce raste in pot nazaj je tudi še dolga. Zato zasuče Golja čoln ter zastavi spet vesla, da pošumeva voda kakor bi vrela. Sam se čudi svoji moči, ki mu jo je povrnil počitek v Zadru. Zdi se mu, da bi bil počasi propadel, če bi živel v Benetkah. Sredi tega kršnega sveta, sredi teh skalnih polj in zdravih vodâ je močnejši in mirnejši.

Vendar ni vrnitev v Zader več tako lepa in solnčna — razgovor o Mocenigovi hčeri je vrgel neko senco med mlada človeka. Amelija je bila ista kot prej in ista svetla luč je gorela nad

vodami. Ista modrina neba se je vzpenjala v velik obok, ista radost je trepetala v bežečih jadrnih in perutih plahih galebov. Le v Goljevem srcu ni bilo več vsega prejšnjega.

Tudi ko sta stopila spet na praznične, v solncu pojoče ulice, ni bila njegova beseda več tako svetla in lahka kakor zjutraj.

«Ne pojdeva si več ogledovat Belih dvorov in njegovih samotnih cipres», je opomnila Amelija, ko je videla Goljevo spremembo. «Grobišča starih kraljev se ne smejo motiti!»

Golja jo je pogledal in se nasmehnil.

«Kdo ve, če je res grobiščel!» je dejal. «In če je, spé kralji mirno in ne motijo živih. Tudi brez mrtvih je živim težko!»

Besede, ki jo je Golja upal slišati, pa ni bilo. Plemkinja ni več spregovorila o častniku Amadeu, a sam se ni mogel odločiti, da bi jo vprašal. Tako sta dospela pred visoka železna vrata do Amelijinega doma. Plemkinja mu je v slovo dala roko in se mu smehljala, kakor da tolaži otroka.

Ločila sta se in Golja je šel po mestu in ni imel nikakega cilja. Visoko vzravnan je šel, a ni opazil nikogar. Šele zunaj mesta se je zdramil. Ves popoldan je blodil brez prave poti in neprestano so se mu vsiljevale misli o razmerju med Amelijo in Amadeom.

Mrak je legal, ko je krenil proti pristanu. Mornarji so se v gručah vračali na galeje ter vinjeni prepevali svoje pesmi.

Mirno jim je potekel dan! je pomislil Golja. Torej jutranji dogodek ni imel posledic. A še ni prišel daleč na pomol, ko je začul od mestnih vrat nenavaden krik. Bil je bojni krik, ki ga je že poznal z zborovanja «bravov». Nocoj je bil odgovor prav poseben, odgovarjala je množica mornarskih grl.

Spopad? je spreletelo Goljo. Ali so nalašč čakali noči?

Bliskoma se je obrnil in tekkel na mesto, odkoder je prihajalo vpitje. V mraku je kmalu razločil gruče ljudi, ki so se motale kakor živ klobčič. Razločil je v gruči tudi nekaj konj, ki so hrzali ter se vzpenjali na zadnje noge. Zakrinkani moški poleg njih so potezali bodala.

Mornarjev pa je bilo čedalje več. Vrgli so se na izzivalce, ukrotili jih ter jim polomili bodala. Krinke so jim potrgali raz obraze in jih osuvali. Ko je došel Golja, je pozval mornarje, naj jih ne tepó, a njegovih besed ni hotel čuti nihče. Kakor omamljeni so se «bravi» opotekali in padali iz rok v roke.

Šele ko je Golja zvedel, kaj so napadalci prav za prav nameravali, je razumel vso jezo mornarjev. «Bravi» so namreč pridirjali nenadoma, napadli skupino, ki so jo opazovali že popoldne, ter hoteli enega izmed mornarjev odvesti na konju. Na-

skok se je izvršil tako nepričakovano, da se jim je posrečilo mornarja zvezati ter ga tudi že posaditi na konja. A mornarji so spoznali zločinski namen ter divje pali po njih. Ukrotili so «brave» in rešili tovariša gotove smrti kje na samoti.

Morda bi se bilo zgodilo napadalcem še kaj hujšega, da se ni Golja vrgel mednje. S svojimi težkimi pestmi si je odprl pot v gnečo. Ustrahoval in pomiril je razjarjene mornarje vsaj toliko, da niso pobili drznih zločincev.

«Na ladje pojdite in javite tam, kaj se je zgodilo!» je zahteval od ogorčene množice. «Saj jih vendar poznate!»

Njegove besede pa niso prijele.

»Smo že tu povedali, kar smo hoteli!» so se nekateri grohotali. «Na galejah smo krivi mi, ne oni! To že vemo!»

«Živela Serenissima, živel lev sv. Marka!» so porogljivo vpili drugi ter posnemali bojni krik napadancev. Tudi Golji niso prizanesli s strupenimi opazkami. Zaman jim je prigovarjal, naj ne hrupijo več in naj raje gredo na ladje. Šele počasi se je množica pričela razhajati.

Golja je šel z nekaterimi mornarji svoje ladje ter poslušal njih pripovedovanje. Čutil je, da se stvari razpletajo čim dalje bolj in da Vendramin dobro vidi v prihodnost.

6.

Med mornarji se je naglo širil legar. Mestna bolnica je bila prenapolnjena, zato so za bolnike gradili barake. V barakah pa so morali vojaki siloma umirati, zakaj nihče jim ni stregel, nihče jim ni donášal hrane.

Ni že bilo več galeje, da ne bi imela bolnih. Dan za dnem so jih spuščali v čolne in oddajali na kopno. Poseben oddelek mornarjev v nenavadnih oblekah in z debelo povitimi glavami in rokami je opravljal to delo. Širil je grozo že s svojo opravo, še bolj pa, ker je odnašal čisto že popolnoma nezavestne ljudi.

Prišel je od juga gorak dež, in vsi so upali, da bo bolezen ponehala. Prišla je burja z Velebita in trgala vrvi na ladjah, a bolezen je divjala dalje. Vse je trepetalo pred njo, saj se je oglasila tudi že v Zadru samem.

Tedaj se je dvignil v mestu obupen klic. Zader se je zgrozil sam nad seboj in nad življenjem, ki so ga prinesli bojavniki Serenissime. Ljudstvo je vztrepotalo in od groze padalo na zemljo. Umirajoči so zaustavili razvratno življenje mesta, Zader si je ogrnil spokorniško oblačilo.

Večer se je zgrinjal nad ulicami, ko se je pomikala po njih dolga procesija. Mrko so gorele sveče v dolgih vrstah, vztrepe-

tavale in ugašale v večernem vetru, mrko so korakali oddelki mornarjev brez orožja in s počasnim spokorniškim korakom sredi nepreglednih množic po mestnih ulicah doli v pristan.

Velik križ se je vzdignil tu, iz sivega kamena, in klical v nebo, da je ljudstvo spoznalo svojo krivdo. Tri dni naj se zjutraj in zvečer zbirajo množice pod njim, da izprosijo usmiljenja. Naj se pred vsem svetom izpriča vrnitev k Bogu, naj se zavrže dosedanje grešno življenje. Ako pa božjega usmiljenja množice niso več vredne, naj sklenejo svoje račune in naj se pripravijo na pot, s katere ni več povratka. Naj se obhajajo tu pod križem vsi, da bodo umrli mirnejše smrti.

Kakor je bil ta večerni sprevod množic nenavaden, ni napravil vtisa na Goljo, ki je korakal poleg mornarjev. Golja je videl preveč grozot v življenju, da bi ga mogel razburiti ta strah pred smrtjo. Še več! Smešni so se mu zdeli ljudje, ki so morda še nedavno živeli divje in razuzdano in ki so zdaj nenadoma kot trsje trepetali pred smrtjo.

A dasi ni mogel razumeti vse te nenadne spokornosti, je ostrmel, ko je uzrl med ljudstvom Amelijo. Mari se tudi ona boji smrti? Kleknila je sredi množic, ki so moletovale božjega usmiljenja. Vse se mu je upiralo, ko je poprej gledal trepetajočo tolpo, ki jo je smrtna nevarnost pognala na spokorniško pot. Ko pa je zdaj uzrl Amelijo, ki je molila mirno in prepričano, je ugasnil v njem porog.

Veruje! mu je nekaj govorilo, in spomnil se je matere in je spoznal nenadoma, zakaj sta si tako blizu z Amelijo. Srečni, ki imajo trdna tla pod nogami, kadar bijó ob človeka valovi neviht in viharjev!

Spokorne molitve so postajale tišje, vedno svetleje so rdele luči iz noči. Črne gruče so se dvigale in so se trgale na vse strani, v nemirnih tokovih mraku in teme je drhtela groza.

Golja je postal nestrpen. Predal je poveljstvo svojega oddelka podčastniku ter odšel proti mestnim vratom. Pod mogočnim obokom se je ustavil in stopil v stran. Začudeni so gledali ljudje, ki so prihajali mimo, njegovo mogočno postavo, zavidajoč ga na tihem, uverjeni, da nobena bolezen ne more napasti takega junaka.

«Misliš, da bo to kaj pomagalo?» se oglasi nekdo za njim. Bil je Lorenzo. Smehljal se je in pomežikoval proti množici. «Vsega se spomnijo, kadar jim teče voda v grlo. Najhujši nejeverniki so si potresli danes teme s pepelom. O, kako lepi so ljudje, kadar se postavljajo na glavo in molé noge v zrak!»

«Če le nisi tudi sam med njimi!» se smeje Golja, dasi bistro pazi, kje bi zagledal Amelijo.

«Moral bi tudi jaz prisostvovati s svojim oddelkom, pa sem šel rajši na svojo pest, kakor se pravi. Tako sem med potjo lahko pogledal, če se je že kaj znižala cena opolu, ker naglo izgublja odjemalce.»

«Pravijo, da pomaga proti boleznim!» se šali Golja.

«Našel sem zdravilo: testenino jem v Zadru! S tem, kar tlačijo ljudem v grlo na galeji, mora vse k vragu. Zato sem si rajši prebrali!»

«Torej se le bojiš — smrti?»

«Ti se je nei!» ga zavrača Dalmatince. «Saj se je tudi ni treba, ko popada le mornarjel. Pred častniki ima rešpoki!»

«Nima ga! Zakaj pa je napadla Vendramina?»

«Fai!» pravi Lorenzo tiho. «On je lahko dobil bolezen. Nalezel se je je od mornarjev. Me razumeš?»

Golja je slišal zadnje besede le napol. V množici je zagledal Amelijo, ki se je vračala. Potrepijal je prijatelja po rami ter dejal:

«Oprosti mi! Spremil bom Vendraminovo sestro!»

Ne da bi čakal odgovora, se izgubi v množico ter se pridruži Ameliji.

«Kar samega puščate brata?» je nagovori in išče v njenem obrazu, če ji je morda neljuba njegova vsiljivost.

«Saj mu ni več hudega, vetaja že!» odgovarja dekle. «Le še moči nima prejšnjel!»

«Vas smem spremiti?» poizveduje Golja. V očeh ji že bere odgovor.

«Zakaj pa vas že tako dolgo ni bilo k nam?» vprašuje ona kakor očitajoče.

«Saj me niste pogrešali!»

«Te ga ne morete vedeti!», zavrača plemkinja nagajivo. «Saj ste obljubili, da nas obiščete!»

«Res, imel bi vas vprašati nekaj važnega, nekaj, kar me je mučilo te zadnje dni!»

«Mučilo? Sem morda kriva jaz?»

«Vi nei! Mučilo me je samo, kako me sodite po najinem zadnjem razgovoru!»

«Govorite! Kako mislite to?» se razvema dekle.

«Zahrbtno sem bil, sam čutim!» išče Golja besed. «Vem pa dobro, da sem sam kriv! Uprl sem oči nekam, kamor jih ne bi bil smel nikdar!»

«Motite se!» zavrača Amelija. «Mocenigovi so si šteli v čast, da so vas povabili v svojo hišo!»

«To je eno. A drugo je, da si upam misliti na patricijsko hčer jaz, neznamen pomorščak! Pozabil sem, da sem hlapec, plebejec, neenak mogočni gospodi. Se nisem osmešil s tem?»

«Častnik Serenissime ste!» ugovarja Amelija.

«Že. Tako sem mislil tudi sam, ko sem stopil v mogočno palačo. A zdaj mislim drugače!»

Amelija je molčala, tiho sta šla po samotni ulici, ki se je že vzpenjala proti gradu, kjer je bil plemkinjin dom. Nevidno cvetje je opojno dehtelo v noč, in Just je nehote mislil na beneške večere.

«Srečnejši sem bil nego navaden prostak,» je izpregovoril spet, «veliko srečnejši! Sanjal sem in pričakoval nekaj čudovitega, in sladko mi je bilo pri srcu. Vsi moji dnevi, vse moje noči, vse je bilo polno tega kraljevskega sna. Hrepenel sem po neznanem, po nečem, kar je imelo dati smisel vsemu mojemu življenju.»

«Vsa mlada srca so polna tega hrepenenja!» prekine Amelija. «Vriskajo in jočejo, kadar jih objame.»

«Pijan sem bil svoje sreče in nisem niti slutil, kako strašna prevara se dviga za njo. Le kratek je bil moj sen. Preden sem se zavedel, je vstala iz njega čaša, do vrha polna grenkobe. Kot odrešenje mi je bil poziv na galejo, ko smo odhajali iz Benetk. Ko bi šli naravnost na bojišče, se ne bi bil strašil najhujšega meteteža, ker mi ni bilo do življenja.»

«Hvala Bogu, da ste se ustavili prej v Zadru!» se smeje Amelija.

«Smejete se mi?» osupne Golja.

«Škoda bi vas bilo! Saj niti živeti niste začeli!»

«Zapravil sem pravico do sreče!»

«Morda vas čaka še, da je sami niti ne slutite!»

«Padel bom,» pravi Golja otožno, «nikdar ne bom dočakal tistega, kar sem sanjal dolga leta svoje samotne mladosti. Slutnje mi pravijo, in vem, da me ne varajo!»

«Veste, da imate hudo napako?» se spet šali plemkinja. «Nikdar si ne bi bila mislila tega! Kakor hrast na gori ste, pa mehak kakor vosek! Ali pa se vam še niso zacelile rane!»

«Motite se! Nisem tako nežen!»

«Potem pa veste kot vojak, da so vse rane ozdravljive, razen smrtnih,» se zabava plemkinja.

«Mislil sem, da bom lahko govoril z vami kakor čutim, pa se mi posmehujete!» se upre Golja. Toda plemkinja ga naglo prekine.

«Kaj pa naj rečem, ako obupujete? Res ne vidite, da je vse to, kar vas muči, samo bežna bolečina? Prav nič vam ne pristoja to svetobolje, mladi in zdravi kakor ste! Mislite morda, da ne poznate tega? Mladostne bolezni so in preidejo same ob sebi. Ta pomladnji večer, te sence noči so vas zajele, da se sami ne poznate več! V srce vam je legla mehko zvezd ter vas je prevzela. Pa že jutri, ko vstane solnce, ne boste več to, kar ste nočoj. Ko premislite, kar ste govorili danes, se bo vam samim spet zdelo smešno. Če sem se vam smejala, se vam nisem iz zlobnosti. Samotni ste, od tod take misli in take besede! Vabila sem vas že, da nas obiščite! Le v družbi se boste otresli vseh teh grenkih misli!»

Stala sta pred velikim železnim portalom, in Golja je spoznal, da ne sme več zadrževati plemkinje.

«Morim vas s svojo čemernostjo, dobro vem», pravi nezadovoljen sam s seboj. «Oprostite mi, saj vidite, da sem včasih kakor otrok!»

«Zdravnika potrebujete včasih, jaz pa se vam smejem, namesto da bi vas zdravila!»

Amelija se smehlja ter mu zre v oči, nagajivo in vablivo hkratu.

«Res je! Zdravnika bi mi bilo treba! Kar sem doživel, mi je nalilo strupa v žile. Ta strup gloje zdaj v meni. Vedno globlje me razjeda. Vse bi vam moral povedati, vso resnico! Potem šele bi me razumeli in bi me sodili in obsodili!»

Plemkinja je molčala, Golja pa je videl jasno, kako je izgubil smehljaj ž njenih ustnih.

«Ni res, da ste vzdvomili ta trenutek?» je povzel Just in ne-strpno čakal Amelijine besede.

«Nad čem?» vpraša plemkinja kratko.

Nad vsem, kar ste sami govorili o meni! Nad mojim življenjem!»

Amelija ne odgovori. Le roko mu poda, nežno, da se je Golja komaj upa dotakniti.

«Ali nimate nobene besede več zame?» prosi vznemirjeno in zdi se mu, kakor bi naglo rastle razdalja med njima.

«Jutri že boste drugi,» ponavlja plemkinja, «tako kot vstane solnce!»

«Ah, ko bi res bilo mogoče to! Samo to vem, da bom bedel vso noč in da mi bo jutri še težje nego mi je sedaj!»

«Do svidenja!» pravi Amelija. Kakor je njeno slovo kratko, čuti Golja, kako je njena beseda mehka in topla.

«Ali naj mi bo to v tolažbo?» vpraša naglo in kakor bi iskal miru.

«Da!» pravi plemkinja tiho. Železna vrata se zapro za njo, on pa stoji sam in išče, išče.

Dvoje je pred njim: ali naj zapre vase kot grob, kar je bilo, in naj gre sam svojo težko pot, ali naj odstre zastor ter se obtoži vsega, kar je bilo med njim in ponosno patricijko, Mocenigovo hčerjo?

(Dalje prihodnjič.)

T U J A Ž E N A

J U Š K O Z A K

Svet

(Nadaljevanje in konec.)

Pod večer je stal Andrej v kamri pri oknu. Spodaj pri vodnjaku so stale ženske. Agata se je počasi približala in se smeje menila z ženskami. Skrivaj pa je uprla pogled tja v okno, Andrej se je nevede za korak umaknil. Vendar je videl, kako vroče se ozirajo v okno velike oči tam spodaj. V tem trenutku je pričel omahovati. Zopet je čutil njeno bližino, zdelo se mu je, da posluša topli glas, ki mu je v prejšnji noči tako globoko segel v dušo.

Ves dan se je rotil, da nocoj ne pojde. Ko pa je videl tajne poglede, edino njemu namenjene, ni več vedel, kako je z njim. Odkar mu je odkrila svojo tajno in je poslušal utripanje ljubečega srca, ga ni dražila več prikazen močne, zdrave ženske, kakor prvi večer. Andrej je zaslutil v sebi mehko ganotje. Zaveš, da ga je iskala, da je mislila nanj, mu je vzbujala čuden nemir. Vsak hip so se menjavala čuvstva. Zdaj ga je vleklo, zdaj se je upiral.

Parkrat se je že namenil proti hišici, vselej je zavil kam drugam. Naposled je krenil v krčmo in se vrnil pozno domov. Ni si mogel dati jasnega odgovora, zakaj tako ravna.

Agata ga je zaman pričakovala. Nad slemeni so žarele zvezde, onkraj temne doline se je dvigal mogočni Dobrač. Spodaj v Draščah so peli. Srce je poslušalo otožno pesem.

Minila je ura. Trdi koraki na kamenitih tleh so jo vznemirili. Zadržavala je dih. Zavili so drugam. Pričela je obupavati: «Danes ne pride več!» Glava je klonila na prsi, ustnice so šepetale: «Ne, tega, kar je hotel, mu ne morem dati!» Sklenila je roke na prsih in je boječe gledala v noč. «Ne smem, ne smem!»

Po prstih je stopila na cesto ter se ozrla izza sosedove hiše v okno. «Ni ga!»

Vrnila se je v hišo, priprla dver, da bi ne preslišala korakov. Vzela je ročno delo in poizkusila paziti na petlje. Ni šlo. Od zunaj so jo motili skrivnostni drhtljaji noči. Delo je obležalo v naročju. Tiho se je pogovarjala s srcem. «Nisem mogla drugače, morala sem mu povedati.»

Čim globlja noč, tem bolj so grizli dvomi. Presunilo jo je. Ali ni bilo morda vse, kar se je zgodilo v teh dveh dneh, srečanje, nočno sedenje v pomladni noči, zaupljivost srca le zgolj prevara? Prestrašena se je ozrla v temni kot. Nobenega odgovora. V prsih se je oglašala neizbrisna, jedka bolečina.

Agata je prinesla iz sveta globoko rano, ki se je v samotnih urah zopet odpirala. Še enkrat je morala preživljati grozo tistih dni. Klonila je pod pezo in si ni mogla pomagati. Ljubezen do življenja v njej je hirala.

Bolestno je zaprla oči pred mračnimi spomini.

Takrat je tavela v življenje. Stopila je na ladjo, da bi se odpeljala k sestri v Aleksandrijo. Hotela je izginiti v svetu.

Dan za dnem so se vozili. Agata je ždela na krovu. Nad njo solnce, vse naokrog pa neizmerna, nemirna voda. Ladja je nosila samotarje, družine v novo življenje.

Agata je gledala obraze. Med njimi so bili trdi in molčeči. Ničesar niso pričakovali od življenja. Obračunali so z dobrotami in krivicami. Vedeli so, da imajo roke in pamet vrednost na svetu, šli so jo prodajat.

Drugim so se oči užigale od pričakovanja.

Agata ni obračunala, ni pričakovala. Hotela je le pozabiti in živeti. Parkrat je začutila bitje pod srcem; tedaj se ji je prikazalo njegovo obličje, zdaj v parku, zdaj v rahlem jutranjem svitu, ko sta se prebudila v objetju. Potem se je sprostrla pred njo zelena trata za domačo hišo, temni Dobrač onstran doline in češnje v bregovih za vasjo. Agata je vselej zamižala, da je minila prošlost.

Počasi je ladja pristajala. Nad belim mestom, vitkimi stolpi se je pretakala bleščeča solnčna luč. Stopila je na obrežje, zapuščena kot še nikoli v življenju. Za hip je ostala sredi množice tujih ljudi. Radovedno je strmela v pisano gnečo, kjer so stali Arabci v belih haljah, med njimi Turki, se prerivali delavci bogve od kod. Toda vsi so poznali svojo pot.

Agata je ni poznala in se je plašno kot dete ozirala vanje. Nihče se ni zmenil zanjo. Komur je bila na poti, jo je odrinil.

Tedaj se je zavedela, da je tudi ona v neizmernem svetu majhno, ubogo bitje.

Sredi množice je zagledala mlado ženo z otrokom na hrbtu. Ženska je hodila počasi ter se venomer ozirala nazaj na ladjo. Po zagorelem licu je Agata ni mogla soditi, odkod bi bila. V lepih očeh je videla žalost. Takrat se je Agata podala za njo. Videla je, da je mati in se ji je zdelo, da mora čutiti kot ona. Vzbudila se ji je goreča želja, da bi se komu zaupala. Tujka pa je imela tako skrivnostne oči, da so jo priklenile nase. Šla je za njo. Dolgo sta hodili. Agato je omamljala vročina; bilo je vzdušno v ozkih ulicah. Čutila je, da ne more dalje, obhajale so jo slabosti. Tedaj je tujka, ki še ves čas ni vedela, da ji je kdo za petami, sedla na tla ob zidu, vzela otroka ter mu ponudila prsi.

Agata je čepela poleg nje. Neznanka je ni opazila. Pela je detetu v tujem jeziku. Nenadoma je pričel oblivati Agato mrzel pot. V prsih je trepetalo splašeno srce, v oči jo je žgala pekoča svetloba. Zgubila je zavest in zdrsnila. Ko je zopet odprla oči, jo je tujka božala po čelu ter ji prigovarjala. Besed ni umela. Dobro ji je del požirek neke tekočine, katero je razcapan fant prinesel iz hiše. Osvestila se je. Kazala je ženi sestrin naslov. Druga drugo sta izpraševali z očmi. Agati se je zazdelo, da je tujka umela. Izginila je v sosednji hiši. Ko se je vrnila, ji je pomignila, da naj vstane. Zopet sta hodili po kamenitih ulicah, med psi in nesnago. Zavili sta v lepši del mesta, kjer so se zdele Agati hiše bolj domače. Tam se je tujka ustavila pred velikim poslopjem in ji molče pokazala vrata. Agata ni vedela, kako bi se zahvalila. Prvič v novem svetu se je nasmehnila in pobožala dete. Začudeno jo je pogledala neznanka, kakor bi ji bilo nerodno. Hitro se je okrenila in odšla z detetom svojo pot. Agata ni nikoli več pozabila njenih vdanih, lepih oči.

Agata je živela pri sestri. V prvih dneh je bila z njo prijazna in dobra, da skoro ni čutila tujine. Kmalu se je sestra izpremenila. Agata je hodila z njenim možem na delo v пристanišče. Opravljala je trdo delo. Nekega dne se je sestrin mož, ki je bil mlajši od žene, dobrovoljen in vesel, pošalil pri večerji: «Tvoja sestra bi lahko obnorela pol Aleksandrije». Od tistih dob je Agata zopet ostajala doma, da bi sestri pomagala pri gospodinjstvu. Opazila je nemirne poglede na sebi, bojazen za moža. Čutila se je odveč pri hiši.

Potem se je zgodilo. Ležala je z detetom v zatohli izbi. Takrat ji je sijala sreča. Ni se mogla nagledati temnopoltega paglavca poleg sebe. Najrajša je ležala sama; ure in ure se je smehljala

zalitemu debeluščku, ki je bil po ročicah in plečih vidno poraščen s puhom. Kadar mu je dajala življenje, se ni mogla načuditi, kako požrešno je pila, zverinica! Agata je zopet ljubila, da bi lahko mirno darovala življenje.

Dva tedna se je kopala v sreči in je bila gluha za vse. Od strahu so se ji razširile oči, ko ji je sestra razodela, da je našla dobro službo. Bogata angleška družina jo vzame za doviljo. Ni mogla misliti. Toda sestra ji je hladno povedala, da je ne more več rediti. V dveh dneh si mora premisliti. Noč in dan je Agata pre-jokala nad zverinico. Rotila je Boga in ga prosila pomoči. Nihče se ni odzval. Tretji dan jo je sestra pozvala. Še enkrat je previla debeluhca, se vrgla pred sestro na kolena in ponovila s povzdignjenimi rokami, da bi ji bil punčica v očeh. Nato jo je objela megla, da se je opotekala za sestro.

Živela je v bogati hiši. V prostorni izbi je ležalo drobno, bolešno dete, katero je pojila z življenjem, ki je bilo namenjeno njeni zverinici. Nobene želje ni poznala, ves zaslužek je pošiljala sestri, vselej z vročo prošnjo, da bi revše ne trpelo. Nemirna je begala včasih iz izbe v izbo, postajala pri oknu, ob ograji na vrtu in čakala vesti. Po dveh mesecih je prišla. Otrok hira, dan za dnem ga je manj.

Agata je odrevenela od strahu. Izprosila si je par ur, da bi ga lahko obiskovala. Pičlo so ji odmerili čas in jo poslali z vozom. V kuhinji je pazil strežaj nanjo.

Zagledala je izpremenjeno dete. Zalite ročice so splahnele, oči so se trudno odpirale. Agata bi ga skoraj ne spoznala več. Skrivaj mu je ponudila prsi. Groza jo je obšla, ko je videla, da se je dete odvadilo. Sklenila je, da se ne vrne. Vrgla se je na otroka, zaman jo je sestra svarila. Ko so videli, da ne pomagajo nobene prošnje, so jo s silo odtrgali in posadili v voz. Tedaj je pričela obupno prositi. Obljubljala je dvojno vsoto, svetovala sto in sto reči, toda strežaj je dal znamenje.

Vrnila se je v prostorne dvorane, upala in blede. Molče je opravljala delo, v mislih pa je bila tam v zatohli kamri, kjer se je njen otrok boril s smrtjo. Sestra jo je zamolčala za mesec dni.

Ko je Agata izvedela, je dva dni ležala v vročici. Napad je minil, vstala je zopet zdrava in močna. V prvih dneh ni mogla pogledati dojenčka, kadar je pil pri njej. Bala se je, da bi ji od žalosti ne zavrelo mleko. V očeh so usahnile solze, le srce se je krčevito upiralo resnici. Kamor je stopila, je videla svojega ljubljénčka. Včasih jo je stisnilo v grlu, objela je tuje dete na prsih in ga poljubljala kot blazna. Ko se je zavedela, so ji omahnile

roke; po cele ure je preždela pri oknu in strmela v nebesno modrino.

Za njo je umrlo vse na svetu. Večkrat se je čudila, da more človeško srce preboleti toliko žalosti. Zaman se je potapljala v premišljanju, kdo je kriv teh strašnih preizkušenj.

Tuje dete je pričelo cveteti. Oče in mati sta vpricho nje govorila o neizmerni sreči. Agata je poslušala s sklonjeno glavo. Ušesa bi si bila zatisnila, kajti sleherna beseda jo je pekla kot žerjavica.

Ko se je pričel otrok oklepati Agate z večjo ljubeznijo nego matere, je začutila sovražnost do onih dveh, ki sta jo najela. Zgodilo se je, da je ves dan premišljala, kako bi jima iztrgala dete, da bi imela vsaj to, kar je pojila s srčno boleščjo.

Nič več ni mogla krotiti lastne brezumnosti. Živo je verovala, da je dete bolj njeno kot materino. Dala mu je zdravje in življenje. Domišljala si je, da se bo takrat, ko bo izpregovorilo, lahko menila z njim o zverinici! Saj je vsrkalo z mlekom toliko in toliko ljubkih imen in neprelitih solza.

Tako se je vživela v svoje nore misli, da je skrivala otroka pred materjo, kadar je le mogla. Obdržali so jo v službi iz hvaležnosti še pol leta. Naposled se je morala ločiti. Par dni je postavala okrog hiše in čakala ure pred vrtno ograjo.

Zamaknjena je strmela na vrt. Tisto živahno dete, ki se je igralo tam v pesku, je edino na svetu poznalo njeno vročo ljubezen. Toda spoznanje jo je neusmiljeno iztreznilo. Predala je svetu kri, sad njenega telesa pa je odmril. Nihče ne more potolažiti razbolenega srca.

Stala je zopet na ladji in zrla na belo mesto. Še enkrat bi bila rada videla tisto ženo, ki vodi zdaj otroka že za roko skozi ozke ulice med psi in nesnago. Njej bi lahko zaupala bridkost svoje duše.

Skrivnostna bolečina

Agata je sunkoma vstala, da bi se iztrgala spominom na tiste grenke dni. Prisluhnila je, iz sobe se je slišalo kašljanje. Mati se je že prebudila. Ko je odprla dver, je zagledala nad Dobračem krvave zarje. Vso noč ga je zaman pričakovala.

Trdi koraki so v zgodnjem jutru naznanjali, da odhajajo na vaje. Skoro vsak dan so zavili mimo hišice po strmini nizdolu. Hitro je zopet priprla dver in čakala. Zagledala ga je. Srce se je vznemirilo. Razločno je videla, da se je ozrl v vrata. Odskočila je, čeprav bi se mu najraje nasmehnila. Prižela je roke na grudi, lahna rdečica ji je zalila lice. «Ljubim ga, še sama nisem vedela», je šepetala. Dopoldne ni našla miru doma. Mati je ni bila vajena

take. Sumljivo jo je ogledovala in godrnjala. «Saj sem vedela, se ti že meša, spet bo nesreča. Pa zdaj, ko je tako lepo napeljano.»

«Nobene nesreče ne bo, mati. Brez skrbi». Agata se je smehljala in izginila iz hiše.

Šla je skozi vas, krenila na polje. Kar je ostalo ljudi doma, vse je obračalo in negovalo zemljo. Na njivah pod hribom je zagledala Carmana. Stal je na ozari in se razgovarjal z Martinom.

Hotela je mimo, pa jo je zadržal Martin. Zbadljivo je pripomnil. «Glej, Agata, od te pogače bi lahko meni privoščila.»

«Pridi ponjo, Martin!» Smeje se je hotela dalje. Carman je stopil za njo. Molče je hodil ob strani. Agati je bilo nerodno, nikoli ni bila za besedo v zadregi, kot danes.

«Agata, letos se je treba premisliti.»

Obema je obtičala beseda. Stari je hotel lepo povedati. «Mislil, da bi se nobena ne branila. Če bi rekla, da se ne braniš, lahko še nocoj napravimo pismo. Mati pride k nama, ali pa ostane v bajti, kakor bo hotela. Zapisali bomo tako, da bo njeno. Vse drugo boš dala ti. Na moje ime ne ostane nobena trava več.»

Ustavila sta se pred ozimino. Agata je gledala v tla.

«Verjemi, dekle, veliko je zdaj gorja na svetu, ti pa boš srečna.»

«Carman, počakaj še mesec dni. Nemara se odločim že jutri.»

«Menda ti je težko, Agata. Pa sem menil, veliko je trpela, se preganjala po svetu, zdaj bi lahko mirno živela. Rad bi vedel, ko pojde ozimina v klasje.»

«Vedel boš!» je dejala Agata odločno in se vrnila v vas.

Stopila je v hišo, kjer je prebival Andrej. Poizkušala je tako napeljati, da bi se razgovarjali o njem.

Zvečer pa je pazila pri oknu. Videla je, da je odšel skozi vas. Ogrnila je ruto in stopila za njim. V zadregi je hodila počasi. Sama ni vedela, kako se je loteva nemir. Rada in zopet nerada bi ga srečala.

Spodaj v dolini so se že pretakali mrakovi, nad vasjo pa je drhtela čudna luč.

Tam na parobku je stal in upiral oči v Dobrač. Še bolj je zadrževala korak. Da bi se ozrl. Kakor da je zamaknjen. Ne gane se. Storila je zopet par korakov. Ni je videl ne slišal. Tako ne more stati in čakati. Tisti hip se je odločila. Stopila je čez trave.

«Andrej!» «Ti si?» Povešala je oči. «Videla sem te.» V prejšnjih dneh bi se smehljala, danes je izgubljala notranji mir.

«Sinoči sem te čakala, zakaj nisi prišel?»

Andrej se je zavedel. Ni vedel, kako bi odgovoril. V tej večerni luči se ji je zazrl v oči in je tisti hip vedel, da jo je pogrešal.

«Govoril sem s Carmanom.»

«Ne, Andrej. Kaj te briga Carman. Kaj ti je povedal?»

«Da bi te hotel za ženo.»

«Vem,» je šepetala, «vem, kaj namerava. Toda zdaj še nima pravice nad mano.»

Andrej je obmolknil. Agata ga je žalostno pogledala. «Ti nisi prišel ne zaradi Carmana, ampak...»

«Ampak?...»

Sklonila se mu je do ramen in še tišje zaupala: «Ker me ne moreš imeti rad.»

Andreja je presunilo. Hotel je reči, da je govorila resnico. Pa ni mogel. Videl je dvoje rok, začutil toplino grudi, njene ustnice na čelu.

«Pridi nocoj. Ničesar nočem od tebe, samo pridi. Čakala te bom tu pri jablani.»

Odhitela je v vas. Krenil je za njo, da bi jo došel, pa se je spomnil Carmana. «Morda ne bi hotela», je mislil in zavil v drugo plat. Ni se mu dalo med ljudi. Mrakovi so se tako zgostili, da ni videl več, kam stopa med njivami.

Srce je bilo veselo. Venomer si je ponavljal. «Ljubi me, Agata me ljubi. — Danes je drugače kot prvi večer.» Zavedal se je vezi, ki so se spletele med njima v teh dneh. Ko ga je zopet napadel dvom, je obstal sredi njive in si misli glasno ponavljal: «Nekaj me žene v njeno naročje. Ne morem ji storiti zla. Moje srce je pri njej.»

Iz vasi se je razlegalo petje, hrušč je naraščal. Zla slutnja ga je zbegala. «Vraga! Pa ne morda?» Stopil je hitreje, kar čez njive. Prvega moža je ustavil in boječe vprašal: «Kaj imate?»

«Je že prišlo. Jutri zjutraj gremo.»

Andreja je speklo. V trenutku je še bridkeje občutil: «Prav sedaj!» Ni mogel verjeti. Toda izza vogala je prihajal Martin. «Jutri! Zdaj je konec. Toliko, da sem se zopet privadil zemlje.» Stari je zaškrtal z zobmi. «Konec je. Tja noter nas vlečejo.»

Andrej ni mogel ničesar odgovoriti. Bilo mu je težko.

Martin pa je robantil: «Kaj si je zmisлил hudič? Nihče se ne sme nocoj ganiti. Krčmo so zaprli. Vso noč bodo stražili.»

Andrej se je razsrdil: «Mene ne briga!»

«Mene tudi ne! Carman naju je povabil. Na zadnjo kapljo!»

«Ne pridem! Ne morem!» je dejal Andrej in mislil na Agato.

Kmalu se je vas upokojila. Nikogar ni bilo več zunaj, le patrulje so lovile med hišami in preklinjale, da ne morejo spati.

Andrej se je splazil med njive. Previdno se je tihotapil po mehkih tleh. Iskal je Agato.

Odnokod so ga objele roke. Tedaj se ni mogel več premagati. Krčevito jo je prižl nase in čutil, kako mu gori v naročju.

«Ali že veš?»

«Vem, Andrej! Jutri zvečer te ne bo več.» Naslonila se mu je na ramo. «Jutri te ne bom videla.» Nato mu je boječe prigovarjala. «Tod okoli so že sitnarili, Lahko bi te videli. Stopiva do gozda!»

Na parobku sta se ustavila. Rada bi se smehljala: «Se bojiš, Andrej? Ko boš ležal tam notri, bom mislila nate.»

Stala sta objeta: «Agata! Hudo se je poslavljal od življenja!»

Tožila ga je: «Ne misli na to! Če bi le slutila, da ti bo hudo, bi se bala zate.»

Šepetala sta v noč. Zagledal jo je pred sabo, kako sloni ob deblu in ji iz obraza žare velike oči.

«Andrej, ljubila sem te. Nemara se ti še sanjalo ni, kako sem vsa pri tebi. Zjutraj, ko ste odhajali, zvečer, ko sem stala pri vodnjaku.»

«Agata!»

«Nič več se ne bova videla.»

«Mogoče vendar še, Agata!»

«Ah, Andrej, prazne besede! Ne bova se videla!»

Skrivnostna pomladna noč je lajšala duši, da se je izpovedala.

«Agata, kaj bo s tabo?»

«Ne boj se, Andrej!» Še tesneje se mu je privila. «Odkar sem te srečala, se več ne bojim. Veliko sem prestala v življenju, veliko izgubila, ampak zdaj sem močna. Kaj vem, kako bo. Mogoče bom rešila mater in se zapisala Carmanu. Kdo ve? To je vseeno. Nemara me nekega dne spreleti in pojdem v svet. Ah, zdaj je toliko veselja v meni. Še ne mislim na to, da te jutri ne bo več. V življenju je toliko, toliko lepega.»

«Agata, jaz sem noro zaljubljen v življenje. Ti ne veš, kako. Da bi mogel vsaj za hip objeti vso zemljo, da bi se mi odprla njena najgloblja bolelost in najvišja radost. O, da bi se mogel potopiti v tisto tajinstveno skrivnost, ki živi v slehernem bitju. Takrat bi se mi razodela resnica. Glej, tisoče in tisoče let trpimo, ljubimo, iščemo in se varamo, pa se mora vendar vsakemu posebej odkriti resnica. Nje ne moreš razmisliti, ne moreš je čutiti, le doživeti jo je treba. Jaz ne morem prej umreti.»

«Ne boš, Andrej!» Lice se je priželo k licu. «Govori, govori. Tvoje besede mi tako dobro denejo.»

«Agata, jutri odidemo. Sto, dve sto ljudi pojde tja noter, odkoder se gotovo vsi ne vrnejo. Usodo gredo iskat. Kaj bo pomenilo, če pade ta ali oni? Pozabili ga bodo in živeli dalje. Ti boš živela

in pozabila name. Martina se bodo včasih otroci le v sanjah domislili. Jaz pa ne morem misliti, da bi ljudje živeli brez mene. Glej, nemara je prav ta naša želja tisti vzrok, zaradi katerega ljudje trpe, ljubijo, se varajo in iščejo, venomer iščejo?»

Agati je privrelo iz srca. «Andrej, bog ve, zakaj sva se srečala v življenju? Kako sem se te bala. Oči sem skrivala, da bi te ne pogledala. Bala sem se, da bi me prevzelo in bi te poljubila. Potem bi bilo vse končano. Dobro sem čutila, kaj si hotel in me vendar nisi ljubil. — Veliko sem pretrpela, strašno me je teplo življenje. Naj bo, nikoli se nisem kesala. Danes sem tako srečna, čeprav se ne bova videla nikoli več. Meni si dal, kar moreš dati človeku najlepšega.»

V tem hipu je čutil vse več do nje. Objel jo je, da je zaprla oči, kakor bi ji srce zastalo. Dolgo sta molčala. Ko je zopet odprla oči, mu je skrila glavo na prsni in šepetala. «Andrej, dva človeka živita lepo življenje, dokler ostane med njima nekaj neizpolnjenega. Kadar pa se izpolni vse, kar sta upala in pričakovala, je smrt med njima.»

Andrej je sklonil glavo: «Agata, dokler človeka srce boli, živi!»

Molče ga je objela. Nista opazila, da se napovedujejo zarje.

Iz vasi se je prikradel šum. Andrej se je zganil.

«Agata!»

Široko so se ji odprle oči. «Andrej!» — «Poljubi...!» je zakričala. «Poljubi me!»

Potem je hitel čez njive. Uro nato so stali v vrstah sredi vasi.

Martin je siknil. «Vsaj toliko naj bi bili počakali, da bi videl, kaj sem sejal. Zdaj je konec, v smrt gremo.»

Andrej je z očmi iskal Agato. Kakor v sanjah je stal med drugimi.

Takrat je rezko povelje zganilo možje. Zravnali so se, trdi koraki so udarjali ob kamen. Ko so zavili mimo hišice, je stala pri oknu in se lahko smehljala.

Dvignil je roko. Ni se zganila. Nepremično je zrla vanj. Vlažne oči so še bolj bleščale. Podoba je izginila.

Spuščali so se po hribu navzdol. Spredaj se je razlegala žalostna pesem, ki so se je fantje naučili od deklet v vasi: «Oblekla je črn gvant, saj bil je to moj fant, srce me boli...»

Andrej je povzdignil glava. «Srce me boli...» Pel je in mislil nanjo. Vedel je, da še vedno stoji pri oknu in posluša pesem. Ostala je gori, on se je vrnil na cesto. Zdaj ve, kam? V obeh pa utripa razboleno srce.

O ROMANTIČNI MENTALITETI

JANKO LAVRIN

I.

Dva osnovna impulza delujeta liki plima in oseka v razvoju človeštva. Prvi je sredotežen, drugi sredobežen. Lahko bi ju tudi imenovali: intenziven in ekstenziven, organizatoren in disruptiven, konservativen in revolucionaren, «klasičen» in «romantičen». Dasi se dozdevata ti dve tendenci na zunaj protivni, se v bistvu vendarle izpopolnjujeta. Iz njunega menjavanja izhaja ritem življenja, ritem zgodovine. Dobi vrenja in disruptivnega kaosa sledi doba organizirane discipline: kadar pa je nevarnost, da bi ta konservativna doba postala plehka in stagnantna, je treba novega, sredobežnega ali revolucionarnega pogona, da odvrne opasnost socialne petrefakcije. Življenje ali skrivnostna «življenska sila» (karkoli je že) skrbi na ta način sama zase.

To ritmično dihanje zgodovine docela odgovarja delovanju dveh enako tehtnih polut človeške osebnosti: racionalna poluta stremi navadno po stabilnem redu, iracionalna pa kaže nagnjenje razdreti vse, kar je postalo stalno in statično. Ampak življenje bi degeneriralo, če bi bilo osnovano zgolj na enem teh dveh impulzov. Če bi ga vodila le «racionalna» poluta, bi izgubilo svoj dinamični élan, in socialno telo bi postalo sličnejše organiziranemu stroju nego živemu organizmu, a premoč iracionalnih sil bi pomenila kaos in anarhijo. V območje racionalnega spada predvsem tisto, kar je v človeku smotrenega in «praktičnega».

Zategadelj je tendenca vseh racionalistov, dovesti skrivnost življenja na nekaj umskih formul in gledati nezaupno na emocijo, strast, religiozno in mistično doživetje in temu podobne stvari. Po drugi strani bi pa človek nedvomno uničil svojo notranjo stabilnost, morda celo svoj razum, če bi se vdajal brez kontrole iracionalnim elementom.

Proces človeške rasti zahteva neprestano dinamično ravnovesje med racionalno in iracionalno poluto. Ali ker se njuno razmerje vedno menjava (v procesu rasti), mora to ravnovesje fluktuirati. Nujnost življenja se potemtakem danes lahko oprime tendence ali resnice, ki smo jo včeraj smatrali za laž; a laž je s stališča živega življenja vsaka resnica, ki se je izživela. Vsaka epoha človeške evolucije ima lastne resnice, ki so toliko časa «resnične», dokler imajo življensko upravičenost. Ko jim življenska sila usahne, se morajo umakniti novim resnicam in

smerem, ki se lahko od njih razlikujejo ali so jim celó protivne. Takó je sledila epohi, ko je prevladovala religija, doba pretiranega racionalizma; za trezno materialistično dobo morajo priti razne «romantične» reakcije, ki so navadno negacija treznosti. Mar ni z zemljo spojenega poganstva izpodrinil krščanski impulz s svojim smislom za Neskončnost in s svojim «prevrednotenjem vseh vrednot» v imenu višje transcendentne Realnosti? In mar ni bila analogna sprememba v človeški zavesti (seveda v manjši meri) tudi povod tistemu razmahu romantizma, ki je pred kakimi sto leti završal liki epidemija nad evropskimi duhovi in muzami?

II.

Ni treba, da bi se sklicevali na premeleto resnico, da je bilo tzv. romantično gibanje v literaturi le delen izraz mnogo širše izpremembe v celotni evropski zavesti — izpremembe, ki je prinesla s seboj nov vidik življenja in sveta. Ta vidik je imel mnogo vzrokov, a najodločilnejši izmed njih je bil morda enostranski racionalizem in suha konvencionalno-izumetničena civilizacija osemnajstega stoletja. Kljub svojemu kriticizmu je bilo to stoletje bolj «prosvetljeno» nego globoko; in to prosvetljenstvo ni imelo moči, da bi ga dvignilo iznad podedovanih predsodkov kast in rutine. Ideal gospodujočega razreda je bil ne človek, ampak sofistični «človek družbe», čigar duha in karakter so morali najprej prikrojiti in pristriči liki drevje v verzajskem parku, da je mogel postati dostojen član svoje kaste. Razdor med civilizacijo in «naravo», t. j. iskreno, spontano prirodnostjo, je postal tako velik, da sta malone izključevali druga drugo. In tako je bilo nujno, upostaviti pravo stanje.

Anglija s svojimi emancipiranimi srednjimi sloji je bila prva dežela, ki je mogla uveljaviti pravico «prirodnosti» proti formalizmu, emocije proti okoreli rezerviranosti, imaginacijo proti suhoparnemu razumu, prirodnega človeka proti konvencionalni družabni lutki. Dočim je bila Evropa v sedemnajstem stoletju kakor uročena od francoskih vplivov, je prineslo osemnajsto stoletje iz Anglije tiste kali, ki jim je usoda dodelila svrhu, da uničijo pozneje vse mogoče «stare režime» — bodisi v politiki, bodisi v misli ali literaturi. Splošno znan je vpliv *Ossiana*. Istotako vpliv Percyjevih *Reliques d'ancient English poetry* («Ostankov stare angleške poezije»), ki so izžvali zanimanje za narodno poezijo in folkloro baš v tisti dobi, ko je Rousseau klical človeštvo nazaj k preprostosti prvotnega človeka. Herderjevo delo *Stimmen der Völker in Liedern*, nemške narodne pesmi, ki jih je pozneje zbral

Armin Brentano (*Des Knaben Wunderhorn*) in cela vrsta drugih zbirk narodnih pesmi širom vse Evrope so bile vsaj deloma posledica Percyjeve zbirke. Duh narodne poezije s svojo neposrednostjo in svežino se je vtihotapljal tudi v umetno literaturo, kjer je pomagal izrevolucionirati evropsko pesništvo. Nove strune so se oglasile iz Bürgerjevih balad, iz lirike mladega Goetheja (po njegovi strassburški periodi), iz pesmi Burnsa, Blakea, Coleridgea, Wordswortha. Tudi ne smemo pozabiti vpliva Shakespearejevih del, ki so postala splošno znana na kontinentu šele v drugi polovici osemnajstega stoletja. Dočim je mogel Voltaire še imenovati Shakespearea «pijanega divjaka» (leta 1776.), je mlajša generacija kmalu odkrila v njegovi stvariteljski svobodi kakor tudi v njegovi široki humanosti idealen kontrast okoreli psevdoklasični literaturi.

Vzporedno s tem se je širil vpliv angleškega imaginacijskega romana in romana za «srednje sloje». Fantastični romani, pri katerih se človeku ježijo lasje, kakor jih je pisala Mrs. Radcliffe, Horace, Walpole, Maturin ali Lewis («Menih») leže dandanes pozabljeni pod prahom stoletja; ali v svojem času so služili v veliki meri uveljavljanju imaginacije kot take proti suhi umstvenosti. Povsem nove poglede na roman pa so odprla dela Richardsona in Sternea, na katere so se sklicevali in jih posnemali pisatelji v drugih evropskih deželah. Druga polovica osemnajstega stoletja nudi posebno zanimiv antagonizem, v katerem je skušal duh novega časa izpodkopati vse temelje preživele se fevdalne družbe. Najprotivnejše vrednote stremljenja in tendence so se na ta ali oni način borile in uveljavljale. Tesno vstric racionalizma Lockeja, Humeja, enciklopedistov ali suhoparnih doktrin Smitha in Benthama vidimo pietistično religiozno gibanje Wesleya, vizionarno iracionalnost Blakeja, ezoteriko Swedenborgovo, okultistično kolobocijo Cagliostro, divji individualizem gibanja «Sturm und Drang». Obenem s pompoznim potomstvom psevdoklasičnih tragedij, od in epov, slišimo osvežujoče melodije Burnsa, nežno, otroško piščalko Blakeovih *Pesmi o nedolžnosti*, in naposled magiko *Liričnih balad* Wordswortha in Coleridgea (1778). Baš v tej dobi so pripravljali Rousseaujevi spisi tla za «novo senzibilnost», in v toku tega procesa je izbruhnila končno francoska revolucija, ki bi jo mogli najboljše označiti kot porodne bolečine novega, t. j. devetnajstega stoletja v Evropi.

III.

Vprav prva polovica devetnajstega stoletja je bila priča porasti, veličini in razsulu notranjega vrenja, ki ga poznamo kot

romantizem. Često se označuje romantizem kot prevrat proti obrabljenim konvencionalizmom v literaturi in življenju; kot zmago individualne emocije in imaginacije nad suhoparno umsko rutino; kot izliv mržnje umazanega dejanskega življenja, ki mu človek želi uiti; kot žeja po slikovitosti, oddaljenosti, neskončnosti itd. itd. Romantizem je nedvomno vse to; ampak hkrati je zamotanejši in globlji od sleherne izmed teh definicij. Mimogrede je tudi resnično, da imamo toliko vrst romantizma, kolikor je posameznih romantikov; ampak vsi ti romantiki imajo nekaj skupnih potez — potez, ki bi jih mogli smatrati za osnovno romantično mentaliteto.

Zanesljiv ključ v to mentaliteto bi bila kratka analiza Rousseaua, ki ga često smatrajo za duhovnega očeta evropskega romantizma, dasi je umrl že leta 1778. Rousseau je nedvomno prototip romantizma, posebno romantizma v njegovem prvotnem «sentimentalnem» stadiju. Kajti tik globokega antiracionalističnega nagnjenja vidimo v Rousseauu tisto nesposobnost prilagoditi se življenju, ki je glavni vzrok romantične mržnje do realnosti, snujočega egotizma, samoanalize in vsemogočih imaginarnih substitutov za aktivno in dejansko življenje. Vsi Rousseaujevi življenjepisi, obenem z njegovimi *I z p o v e d m i*, ga prikazujejo kot boječega sanjača, ki je bil vedno žrtev razmer. Po svoji naravi je bil bolešno občutljiv; a ker ni imela ta občutljivost nikakega protiuteža v volji in disciplini, je bil izpostavljen vsem nevarnostim sentimentalne pasivnosti, kajti njegova občutljivost je rasla na zator njegove volje in moči. Nepraktičen, nesposoben za borbo z življenjem, je trošil na ta način svojo mladost, menjaje ponižujoče pozicije drugo za drugo — od lakaja v Turinu do ljubimca «mamice» de Warens (v Chambéryu), na katere stroške je živel nekaj let in izpolnil vsaj nekaj vrzeli svoje borne vzgoje. Tudi pozneje, ko je bil na višku literarne slave, je bil odvisen od radodarnosti svojih aristokratskih občudovalcev; in namesto da bi se boril z raznimi intrigami, se je pasivno vdajal strahu in zlovolji, ki sta se naposled spremenila v nekako preganjalno manijo, ki ga je dovedla do meje blaznosti. To je pospeševalo predvsem tudi dejstvo, da je bil Rousseau socialno izkoreninjen *d é c l a s s é*. Ko je dal slovo svojemu sloju, ga tista višja «družba», h kateri si je skušal zagotoviti dostop z močjo svoje ženialnosti, ni nikoli sprejela kot ravnopravnega. Za to družbo je ostal darovit plebéjec — v poziciji, ki je tako občutljivega egotista bolela bolj nego karkoli. Isti občutljivi egotizem je provzročil, da je Rousseau prejel ali slej prelevil značaj svoje slabosti napram realnosti tako, da je imel vedno manj zagovorov za slednjo. Zavedajoč se svojih

kompromisov z raznimi moralnimi in drugimi načeli, ni dolžil zbog svojih napak samega sebe, temveč «koruptno» civilizacijo dobe, ki je v njej živel. Baš tu sta se srečala zlomljeni plebejec in snujoči moralist, da bi skupno kar najljuteje napadla družbo in civilizacijo.

Discours sur les sciences et les arts, *Discours sur l'origine de l'inégalité*, *La Nouvelle Héloïse*, *Emile*, *Contrat Social* so le etape notranjega procesa, ki so silile Rousseaua k dokazovanju, da pravi vzrok njegove lastne slabosti ni v njem samem, temveč v celotnem sistemu sodobnega življenja. Zvolja je bruhala iz njega v obliki moralne indignacije in reformatorske vneme, ki sta bili povod, da je pridigal vsemu človeštvu vprav tista pota odrešitve, ki jih je sam najbolj želel in potreboval. Izumetničeni civilizaciji je postavljajl nasproti naravo, splošnemu racionalizmu pretiran kult čuvstva (sentiment), pokvarjeni družbi nedolžnega, idealiziranega divjaka; in da bi napravil javno moralno apologijo lasnega življenja, je napisal svoje *Izpovedi* — eno izmed najosebnejših (in nezavedno najbolj hinavskih) knjig te dobe.

Prikrito moralno zaničevanje samega sebe je gnalo Rousseaua k zaničevanju dejanskega človeštva. To zaničevanje je povečavalo njegovo hrepenenje po boljšem človeštvu v isti meri, kakor je raslo njegovo stremljenje po lastni regeneraciji. V svoji skrajni izkoreninjenosti je zopet zapadal sam vase. Blodeč v snovanju je izgubljal vse spontano veselje do ljudi in stvari; uživati je mogel te stvari le v spominih in po spominih, ki jih je oblikoval tako, kakor se je prilegalo njegovim subjektivnim potrebam. Ta izkoreninjenost, introspektivnost in egotizem je dosegel svoj vrhunec pod konec njegovega življenja, ko je vzkliknil (v delu *Rêves et rêveries du promeneur solitaire*): «Vse, kar je izven mene, mi je odsihdob tuje. Nimam ne bližnjika na tem svetu, nikogar, ki bi mi bil podoben, ne brata. Čutim se, ko da sem padel na to zemljo s kakega tujega planeta, kjer sem prej živel. Karkoli vidim v zunanjem svetu, mi navdaja srce z boleščjo in žalostjo: kadarkoli vržem pogled na stvari, ki me obdajajo in so v zvezi z menoj, najdem vselej v njih ta ali oni aspekt, ki mi zbuja stud in nejevoljo, ali pa bol. Samcat v življenju, kolikor ga je še pred menoj — noseč edino tolažbo, nado in mir v samem sebi, se zanaprej ne smem in tudi nočem ukvarjati z ničemer drugim nego s samim seboj.»

To pretirano občutljivost so povečavala razočaranja in udarci, ki jih je moral prenašati. Postal je še bolj nebolgljen in bolehav. Naposled je videl sovražnika in intriganta v slehernem

človeku, ki je imel z njim posla, celo v svojih najiskrenejših prijateljih. V svoji osamljenosti je res prišel «nazaj k naravi» v dobesednem smislu — deloma, ker mu je postal vsak stik z ljudmi in življenskimi realnostmi mučen, deloma zato, da je v naravi našel pokojno pristanišče, kjer se je mogel raztresti, kakor se budist razblini in raztrese v nirvani. Obenem so ga odtegovale njegove utopične sanjarije kar najdalje od pokvarjene sedanjosti; odtegovale so ga nazaj v «zlato dobo» primitivno-patriarhalnega človeštva, v katere idiličnost je stavil Rousseau vse svoje pobožne želje in hrepenenja. Primitivna harmonija idiličnih divjakov mu je bila bolj pri srcu nego notranji razcep ali celo disintegracija, ki ga je obsodila na stalno trpljenje. S svojim hrepenenjem je seveda krenil na krivo pot; ali kljub vsem svojim napakam si je iskreno prizadeval, da bi odkril elemente, ki bi mogli človeku zopet prinesiti izgubljeno polnost in skladnost življenja.

Rousseaujev pomen za sodobno mentaliteto je v dejstvu, da je dal prvi izraza nekim aspektom tistega izkoreninjenja, ki je pričelo osvajati evropske duhove v dobi, ko je nova industrialna era utirala pot preko preostankov propadajočega fevdalizma. Kar poznamo pod imenom romantizem, je bil predvsem notranji odpor do tiste prehodne dobe, ki je premestila vse prejšnje poti, premešala vse socialne in kulturne vrednote, uničila vso vero, vso pravo orientacijo in prenesla korakoma težišče na čisto vnanje, t. j. materialne činitelje.

IV.

Izkoreninjenje je naraven pojav v dobi gospodarske zmešnjave in socialne desintegracije. Taka doba rodi vsekdar nekaj ljudi, ki organsko ne spadajo k nobenemu sloju ali skupini. Taki ljudje niso sposobni sprejeti obdajajočih jih razmer, ker so bodisi preslabotni za težko borbo z življenjem, bodisi, ker se ne morejo prilagoditi novim okoliščinam; često imajo tudi previsok lasten okus in zahteve, da bi jih mogli zadovoljiti. V prvih dveh primerih si navadno poiščejo kakih imaginarnih ali emocionalnih nadomestil za polnost dejanskega življenja in jim večkrat pasivno podležejo, kakor podleže človek uspavalnim sredstvom. V tretjem primeru pa ni nujno, da bi bil človek slabič. Lahko je celo prav močan, ali ta moč mu je tu v največjo nevarnost. Ker si sam več ne zna pomagati v dejanskem življenju, se ali troši v jalovem iskanju, da bi se spravil v sklad z realnostjo, ali pa se obrne proti življenju in postane čisto negativen. Moč, ki bi pod drugimi okoliščinami lahko postala zelo konstruktivna, se izrodi

v kljubovalnost, ali bolje, v osveto človekovo zaradi lastnega izkoreninjenja. Tak človek najde edini način intenzivnega življenja v intenzivnosti lastnega obupa, lastnega protesta, ali pa tistih subjektivnih idealov in vizij, ki se z njimi stavi po robu nesprejemljivi, umazani realnosti. Brez organskega stika z življenjem kot s celoto mora zopet zapasti sam vase in postaviti vrednost lastnega «jaza» po robu ostalemu svetu. Prav lahko mogoče, da napihuje svoj egotizem do «titanskih» in «nadčloveških» dimenzij, dokler se sam ne preveri, da je tako preko mere vzvišen iznad dejanskega človeštva, da ne more biti med njima nikakega sporazuma. Tako mu postane izkoreninjenje v lastnih očeh zgolj nadaljen dokaz za imaginarno njegovo veličino. Ampak ker njegov izkoreninjeni ego visi tako rekoč v zraku, je v stalni nevarnosti, da se izgubi v praznoti ali pa razdrobi na kose. Njegova egotistična introspektivnost raste venomer in čim globlji je ta proces, tem več kontradikcij odkriva v človeški zavesti. A mučno ni zgolj psihološko dejstvo «dvojstvenosti» (ambivalence) naših impulzov; mučnejša je zavest o popolnem notranjem samorazcepu, ki preti novodobnemu človeku.

Vzroki tega pojava so globoki in razsežni: segajo nazaj do začetka renesanse. Duhu renesanse imamo pripisati, da si je evropski individualist upal uveljavljati svojo notranjo svobodo proti varuštvu cerkve in tradicije ter proglasiti samega sebe za merilo vsega. Ali čim je prešla prva vzhičenost te osvoboditve, je samovšečni človek zagledal praznoto okoli sebe. Njegov «emancipirani» duh je postal skeptičen in je polagoma uničil vse notranje vezi, ki so ga pred tem vezale z ostalim človeštvom in vesoljstvom. Analiziral je stvari drugo za drugo, dokler ni naпослед sprevidel, da mu je njegovo sproščanje prineslo zgolj osamelost, obup in kaos notranjih protislovij. Hamlet je bil z vsemi svojimi aspekti logičen produkt renesančne miselnosti in obenem prvi simbol sodobnega, v sebi razcepljenega človeka. Osemnajsto stoletje s svojim površnim optimizmom je le odgodilo za nekaj časa to samorazcepljenje, ki je doseglo višek v naši sodobni zavesti. Sodobni človek je odkril resnico, da impulz individualnega samouveljavljanja kot takega ne more biti nikoli zadostno žarišče, da bi držalo skupaj osebnost, a istočasno ta človek ni zmožen najti drugega žarišča. Zato ne more preko osamelosti; more jo le pozabiti za nekaj časa — v umetnosti, jalovih religioznih in mističnih eksperimentih, «titanskih» poveličavanjih samega sebe, imaginarnih sanjah in prividih, ki ga prenašajo (bodisi v prostoru, bodisi v času) daleč od osovražene realnosti, a zdaj pa zdaj zgolj v uspavilih.

Ta osamljenost narašča sorazmerno s človeško občutljivostjo in more iti tako daleč, da mu spričo tega postane vsakršen stik z zunanjim svetom neznosen. Da ponovimo z Rousseaujem: «Čutim se, ko da sem padel na to zemljo s kakega tujega planeta, kjer sem prej živel. Karkoli vidim v zunanjem svetu, mi navdaja srce z bolestjo in žalostjo» ... Ostane mu torej edina pot, da se poglobi v svoj lastni jaz, v katerem polagoma odkrije vse njegove iracionalne plasti in možnosti. Še en korak in človek se vda «podzavestnim» iracionalnim elementom. Ali tu ga prav lahko prevladajo še večja protislovja nego prej — protislovja, ki mu grozijo uničiti zadnje ostanke volje, notranjega ravnovesja in orientacije. Da bi ušel tej nevarnosti, mu ostane edina možnost, da se krčevito oklene kakega vodilnega načela, ideje ali ideala, ki je dovolj močan, da mu vsi li to ali ono notranje žarišče. Zgled je Nietzsche, ki si je naložil sam ideal nadčloveka. Jasne zglede bi lahko našli tudi v nekaterih protestantskih romantikih, ki so se podvrgli rimskemu katoličanstvu ne toliko zbog prave vere, kolikor zbog potrebe po neizprosni duhovni avtoriteti — naloženi od zunaj.

Pravcata vnema, ki z njo včasih pozdravlja človek take izhode in ideale, dokazuje, da je vase zamaknjeni egotizem le en tečaj tako zvane «romantične» miselnosti, dočim je njen drugi tečaj pristno iskanje višje, sintetske človeške harmonije — za razliko od primitivne harmonije otroka ali divjaka. Ekstremni subjektivizem, po katerem vidi človek v svetu zgolj lastno razpoloženje, muke, emocije in ekstaze, ima protivesje v goreči želji, da bi prišel iz sebe in preko sebe ali pa celo dosegel tisto univerzalnost zavesti, ki po njej človek postane človeštvo.

V.

Izkoreninjeni in v sebi razcepljeni posameznik postane «romantičen», ker drugače ne bi bil sposoben prenašati življenja. Ker se ne more prilagoditi realnosti niti realnosti prilagoditi svojim potrebam, ga sili nagon notranje samoohranitve k takim duševnim pripomočkom, ki bi mogli izpolniti vrzel med njim in življenjem. V tem postopanju lahko krene v glavnem v dve smeri, ki sta odvisni predvsem od njegovega temperamenta, ki je ali aktiven ali pasiven. Pasivni romantik išče predvsem udobnega zavetišča pred mukami osamelosti. Le-to navadno najde v imaginarnih dogodkih in v subjektivni (t. j. napačno zgrajeni) sliki življenja; v imaginarni panorami oddaljenih dob ali pa oddaljenih eksotičnih (posebno orientalnih) krajev, katerih sijaj in blišč je popolnoma obraten monotoni vsakdanjosti, ki jo mora ro-

mantik sam prenašati; v eksaltirani «idealni» ljubezni, ki jo je poznal n. pr. Novalis; v stremljenju, da bi se združil s naravo, neskončnostjo, z Bogom. Fantastičnost, vizionarnost, duhovnost, eksaltirana erotika — to so glavni sledovi tega iskanja, polni nepričakovanih odkritij v območju človeškega notranjega življenja. Misterije podzavestne osebnosti, odtenke svojih emocij, globino «Weltschmerza» (ki je posebno zrasel vsled razočaranja v «idealih» francoske revolucije), novi stik z duhovnimi realnostmi, novo intimnost z naravo, nove globine erotike — vse to imamo pripisovati na ta ali oni način romantizmu, ki je obogatil in razširil vsebino evropske zavesti bolj od kateregakoli drugega literarnega pokreta pred ali za njim. A ker je ta nova vsebina zahtevala novih načinov izražanja, je romantizem rodil tudi pravcato revolucijo v pesniškem jeziku, okrasivši ga z barvitostjo in muzičnostjo, z novimi melodijami, ritmi in prisposodobami.

Dočim se pasivni in kontemplativni romantik skriva pred življenjem v zatišje, postane lahko nadvladani aktivni temperament strog kritik realnosti ali celo upornik. Namesto, da bi poizkušal uiti življenju, se zopet vrača vanj; ampak tega ne počenja zato, da bi prišel v sklad z njim, temveč, da bi se uveljavil proti njemu, da bi ga prikazal v jasni luči z vso njegovo umazanostjo, krivičnostjo in grdoto; da bi kratkomalo dokazal, da življenje ni vredno, da bi ga človek sprejel. Silno otožnost Leopardia bi tako lahko nadomestil bičajoči sarkazem Byrona. Vprav tukaj se romantični impulz često odeva z realističnim, celo skrajno realističnim plaščem. Mnogo Gogoljevega «realizma» je n. pr. v bistvu le preobrnjen romantizem človeka, ki se skuša osvetiti življenju s svojimi obtožbami in s svojim proverbialnim «smehom skozi solze». Romantična odklonitev realnosti lahko preide v odklonitev veseljstva kot takega. Z drugimi besedami, socialno izkoreninjenje posameznika se lahko razširi v kozmično izkoreninjenje, izkotivši v človeku tiste satanske impulze, ki imajo vrhunec v duhovnem uporju tako proti veseljstvu kakor proti Stvarniku.

Ali pomeni to, da je romantizem le preoblečena slabost, iluzija moči namesto moči same, le v o l j a p o m o č i, namesto prave moči? To ni nujno. Lahko bi navedli dobe, ko so se družile razne «romantične» poteze s pravo močjo in polnostjo: renesanco n. pr. ali Elizabetinsko dobo. Vendar pa bi bilo bolje nazvati te dobe kipeče nego romantične. Krepka, polnokrvna doba morda ni prav nič romantična v svojem odnosu do življenja; a dokler je polna moči, si ne more kaj, da ne bi bila kipeča, t. j. smela in razsipno-pustolovska.

Pustolovski odnos te vrste skuša obogatiti in okrepiti življenje, kakršno je, dočim se ukvarja romantični odnos predvsem z močnimi substituti za dejansko življenje. Vendar ti dve stališči ne izključujeta drugo drugega. Polnokrven človek, čigar močna nagnjenja ne najdejo pravega izhoda v zmerni sedanjosti, išče naravno imaginarnega izhoda v dobi, ki bo bolj kipeča, bolj slikovita nego je naša; ali njegov «romantizem» ni pribežališče pred dejanskim življenjem, temveč le njega izpopolnitev. Precejšnjo mero take polnokrvnosti je imel starejši Dumas in nedvomno (na bolj discipliniran način) tudi Sir Walter Scott. Drugi pisatelji s podobnimi nagnjenji včasih poskušajo okrepiti svoje vtise obdajajočih jih faktov s takimi gigantskimi dimenzijami, kakor jih n. pr. najdemo v romanih Balzacovih. Ali pa se morda oklenejo kake aktivne vere, ki jo vneto pridigajo in skušajo provesti v življenje. Humanistični mesianizem, kakor so ga izpovedovali Viktor Hugo, George Sand ali razni utopistični socialisti, n. pr. Saint-Simon in Bakunin, so gotovo v kategoriji «aktivnega» romantizma ali blizu tega. Najfinejši in najspodobnejši pesnik te vrste je seveda Shelley. Ti ljudje niso revolucionarni iz zlovolje do življenja, temveč iz nekake naivne in večkrat precej deklamatorske vere v življenje — vere na rovaš vsemu.

Utopistična verovanja raznih vrst pospešuje zdaj pa zdaj tudi napol mistična zamisel nacionalizma, ki ima izvor v romantičnem gibanju. Tako konservativno slavofilstvo Rusov kakor mesianski, revolucionarni nacionalizem poljskih pesnikov, Mickiewicza, Słowackega in Krasinskega je bil docela romantičen. Ta stremljenja so bila prav tako povod, da se je vtihotapljal romantizem tudi v aktivno politiko. Ali ni bila poljska revolucija v letu 1831. in deloma tudi upor v letu 1864. poln romantičnih elementov? Ali grška vstaja, ki se ji je pridružil sam Byron? Tudi italijanski romantizem, — romantizem Leopardia, Foscola, Mazzinia in drugih, je bil zelo patriotičen. Prav tak je bil romantizem «Pirov», Čehov in Madžarov. Romantični elementi, vcepljeni življenju z njegovimi praktičnimi svrhmi, morejo na ta način celo povečati njegovo dinamičnost — vodeč ga proti idealom.

VI.

Vse to dokazuje zamotani in protejski značaj tako zvane romantične miselnosti. Dokazuje tudi, da so lahko posamezne romantične poteze združene z impulzi, ki imajo malo ali morda nič skupnega s pravim romantičnim stališčem. Nihče ne bo n. pr. deval Byrona in Wordswortha v isto kategorijo; ali pa Keatsa

in Gogolja; vendar sta oba razlikujoči se manifestaciji istega romantičnega ozračja, ki sta mu dajala izraza vsak po svojem temperamentu. Dejstvo, da je bilo med romantičnimi pesniki in pisatelji toliko izkoreninjenih, nervoznih in bolehnih slabičev, ki so se obrnili od življenja zaradi lastnih subjektivnih fantomov, ne pomeni še obsodbe celotnega romantizma, kakor je storil to Nietzsche (ki je bil sam tipičen romantik). Vrednost romantičnih impulzov je odvisna od področja, ki se na njem uveljavljajo, in od smeri, ki jo dajejo. Ob vsem tem pa ostane resnično, da je vse, kar je zdravega, vkoreninjeno; a vkoreninjenje vodi k realizmu, ali bolje — k sintezi romantizma in realizma, kakršno vidimo v Shakespeareu. Ampak Shakespeare je unikum in mimo tega je bil otrok močnejše in vitalnejše dobe nego je naša. Večina evropskih romantikov je duhovno potomstvo Rousseaua in ne Shakespearea; to pomeni, ustvarjali niso zato, ker so bili v skladu z življenjem, temveč, ker so bili v neprestanem nesoglasju z njim in so se zato prizadevali, da bi dali svoji lastni slabosti iluzijo moči, superiornosti in da bi našli zavetišča v raznih pesniških substitutih.

Pretenkovestno pretresanje teh substitutov bi zavedlo pre-daleč. Zadostuje, ako navedem vsaj te-le romantične tipe po njih dominantnih potezah:

1. Sentimentalno-kontemplativni ali «sanjarski» tip;
2. fantastično-imaginativni tip;
3. eksotični tip;
4. mistično-filozofski tip;
5. emocionalno-dionizijski tip;
6. analitični solipsist;
7. boreči se upornik; «prometejski» ali satanistični tip;
8. «realistični» romantik;
9. socialno-humanistični in utopistični tip.

V slehernem romantičnem tipu odkrijemo lahko združenih vsaj nekaj izmed teh črt. Njih sorazmernost odloča o smeri njihovega življenja in dela. Ali vsi smo, ne glede na umetnost in literaturo, na ta ali oni način romantični, pa naj smo drugače karkoli. Romantični smo v svoji nepotešenosti spričo sveta kot takega, v svojem vrojenem stremljenju po višjih življenskih oblikah, duhovni lepoti in popolnosti. Poglavitno je, da moremo napraviti ta romantizem aktiven, in sicer ne tako, da ga stavimo življenju po robu, temveč tako, da ga ojačujemo z neprestanim stvariteljskim prizadevanjem.

VERGERIJ

PRIZOR IZ PRVEGA DELA

MIRAN JARC

Veranda v vili pri Vergeriju. Zvezdna noč. Iz radioaparata na steni zvoki jazzbanda. Andrej Vergerij, tridesetletnik, stoji na balkonu, zroč v pokrajino. Vstopi služkinja, ki pobere z mize prazne skodelice, čaše in steklenice, košarico s pecivom in sadjem. Čez nekaj trenutkov vstopi iz sobe na levi Ines, Vergerijeva žena, ogrnjena z rožnato haljo. Stopi k cvetlični mizici in prestavi vazo. Stopi k mizici z odprtimi albumi, jih zapre in uredi. Pobere osut cvet na tleh in ga vrže v košaro za papir. Popravi prt na mizi, preobrne blazino v naslanjaču. Potem vzame iz škatlice cigareto in si jo prižge. Zapre radio in stopi k Andreju. Vergerij se zgane in se okrene k nji.

Vergerij: Odšli so. Vendar že. Ves čas sem čakal
nestrpno, kdaj utone voz za gozdom.
Vozniku sem naročil, naj se speši.
Tako ne bodo zamudili vlaka —

Ines: In kaj, če zamude? Pa k nam nazaj spet!
S profesorjem Kalanom bosta znova
prisedla k šahu. In njegova žena
in nje sestrična in ravnatelj Traven...
Vesela družba! — — Kaj si ves teman?

Vergerij: Če zamude? Nikar! Nazaj jih kličeš?
Saj res, kot da ti je že žal po njih.
kot da si jih nalašč zadrževala,
da bi odšli prepozno, da bi ostali
vso noč še tu, še jutri, še ves teden.
Kako si stregla jim, kako kramljala
razvneto, živo, kot sproščena ječe.
O, Ines, to samo iz gostoljubja?
Hinavsko to, lahkotno gostoljubje!
Preпусти tako laž gospem iz krožkov
in klubov, praznim modnim klepetuljam,
ki v svoje mrzle, dolgočasne sobe,
opremljene s potvorjenim pohištvom,
postavljajo potvorjene ljudi.

Ines: Andrej, kaj ti je vendar? Kaj je v tebi?
Ves mrk in moten...

Vergerij: Ines, se mar čudiš?
Res, čudiš se. Seveda. Kaj sem sanjal...
Česa zahtevam... O, ti davna Ines!

Ines: Andrej, Andrej... Kako zabaven si!
Ti pustež, ali te zares ni sram?
Moj Bog, molčiš? Kaj se je pač zgodilo?
Po teh dveh dneh izletov in kramljanja
v veseli družbi res odličnih gostov:
kje najdeš bolj prikupnega vseznalca
kot sta profesor in — njegova žena,
zgovorna, tenkočutna svetovljanka —
in nje sestrična Asta, nagajivka,
umetnica v vseh sportih, živo srebro...
in pa ravnatelj Traven, svetski romar,
jahač, plesač, v vseh tekmah zmagovalec...

Vergeri j: In kaj še?

Ines: Po teh dveh dneh vedrine, smeha, sonca
tako sem oživela... spet kot včasih,
ko z bratom sva zahajala na plese,
z domačimi v obmorska letovišča,
v Italijo, v Pariz, brezdomka srečna.
Ah, pusti mi spomine! Česa hočem?
Ne, to je bilo. Toda le odseve
še kličem, saj so skromni in ponižni.
Samo odseve! Tiho sem prosila —
ti nisi čutil. Nisi niti slutil,
kajne, Andrej? Kako sem res vsa smešna.
Da, smešna zate, ki si ves mogočen
v kraljestvu ledenikov...

Vergeri j: Nehaj, Ines!

Ines: Saj vem, Andrej! A ti? Si vedel zame?
Tri mesece sva skupaj. Si dosanjal
idilo, kot si želel, v tej samoti?

Vergeri j: Nikar ne drami teh lepot najtišjih
iz časov najinih daljinskih srečanj,
v tej uri, ko sem sebi čudno tuj,
ko da ta dom ni najin mladi dom,
ko da sem gost pri neki lepi tujki... —
In tudi ti si sebe zapustila!

Ines: O, tudi jaz sem sebe zapustila!
A zdaj se vračam k sebi kakor k bregu.
Že dolgo vábila sem naše goste,
zdaj pa, ko so prišli, vsi tako sveži...

Vergeri j: Kako? Ti... Ti si jih vabila?
A meni si dejala, da so sami
želeli k nama v goste — Ines,
kako si rekla... kaj si se zarekla!

Ines: Pa bodi. Jaz sem jih vabila res.
In stiha mislila sem, da i tebe
bo razvedrila družba. Obljubili
so, da še češče pridejo v obiske
in midva v mesto k njim. Tako kesneje
bi se sestajali v izbranem krožku,
prirejali zabavne bi večere,
povabljali odličnejše meščane,
umetnike, veljake in vodnike.
Tako sem davno že namerjala.

Vergeri j: In vse te tedne najine samote
si čakala skrivaj, kedaj soglasje
preplaviš s hruščem tujega sveta?
Tako si zdaj se mi razkrila, Ines?

Ines: Razkrila? Ne! Le ti me nisi čutil.
Iz sebe si me gledal samoljubno...

Vergeri j: Ker mislil sem, da samoljubje moje
je tudi tvoje...

Ines: O, in snoči, danes,
še pred odhodom gostov nisi skrival
nevolje in prezira. Skop v besedah
si jim govoril skoro «da» in «ne».
V mislih drugod. Kaj vse sem pretrpela
zaradi tega tvojega vedenja.
Igral si jim namišljeno bolezen.
O, kaj si neki mislijo o tebi?

Vergeri j: Pa naj si mislijo, da sem nevljuden.

Ines: O, saj so te pregledali do dna!
O, sram me je! Tako se vede tisti,
ki je izšel iz množice. Ta mrkosti
izraz je sužnjevi in najemnikov,
zagrenjencev, ki ljubijo le mrak,
ki mržnja jim razplameni poglede,
ki smeh sovražijo kot dar izbrancev.
Še vedno nisi se otresel spon.
Še vedno nisi tu se udomačil,
na mojem domu...

Vergerij:

Pa čigav je dom?

Ni najin? Moj in tvoj! Bodiva eno,
bodiva zase svet, sva zaželela,
ki vanj ne bo imel dostopa nihče
od tvojih. Rešil sem te zase, zate!
Kako mi vračaš mojo silno sanjo?
O, tisti svet, ki meniš, da je sužnjev,
zagrenjencev in mračnežev domovje,
o, tisti svet je mene dal, poslal
da te osvobodim iz tvoje ječe!
Kaj nisem jaz bil, ki sem z eno kretnjo
ustavil plaz prevaranih in gladnih
robotov, navalečih na tovarno?
Ustavil plaz sem, rešil tebi svojce,
ne morda, da priznal bi pravo družbi
meščanov, ne, a le, da bi preprečil
nesmiselno nasilje besnih množic,
in ker sem zate trepetal, o Ines!
Ti si bilá edina svetla nada,
da še ni mrtev človek pod navlako
privzetih in posnetih običajev,
razrednih dogem in oblik družabnih,
ki so le oporišče nesvobodnih.
Ti praviš, da sem iz rodu mrzečih
in iz rodu, ki ne pozna smehljajev?
Ne, tudi jaz sem daleč proč od tistih,
ki čredijo se iz slabosti, tolpe,
poslušne vetrnjaškemu brezdomcu.

Ines:

Andrej, Andrej! Ko te tako poslušam,
ti vbogi, kaj storim naj, da bo prav?
Vročičen ves se razplamtevaš v sanje,
ki bodo se nekoč razblinile.
Kako sem te hotela prisvojiti!
O, prvič, ko si mi prekrižal pot
kot sel iz nekih daljnih, tajnih carstev,
s pogledom, ki izseval je skrivnosti,
tedaj sem vedela: s teboj, s teboj!
Kako sem zbala se, da mi vzemo te,
kako sem z domom se borila zate,
kako si bil takrat ves le z menoj!

Vergerij: Ines, Ines! Zdaj spet si tista davna,
ki sem ugledal jo ujeto v gradu

lažnivih udvorljivcev in trgovcev,
pismarjev posnemalskih, mladih starcev,
o stokrat bolj nesrečna kot poslednji
skitalec, kajti ta živi v svobodi,
a tebi so zastrupljali srcé!
In zdaj pozabljaš najine obljube?
Pozabljaš najin beg, želiš si znova
nazaj v ujetništvo in vabiš v goste
čuvarje starega sveta gonobe?
Kako? Svetišče najine tišine
naj bo odprto zankarjem nečistim,
spletkarjem, licemerom in lizunom?
Ta najin hram sva presojila v pesem.
In ti in jaz in jaz in ti... in nihče
več drugi kakor moje skrite sanje!

Ines: O, tvoje skrite sanje. Jaz jih nočem,
mrzim jih te zločešče spremljevalke,
ki ti pripravljajo pogubo...

Vergerij: Ines!

Še ti me hočeš odtujiti sebi!
In mar ne veš, da sem se vdal puščavstvu
samo, da še čistejši bi dozorel
za tisto svoje véliko dejanje,
ki duše bo osončilo s svobódo.

Ines: O, bedni! Kaj te niso zatajili
vsi tvoji, ki si spremljal jih z besedo
in z mislijo in s čustvom! Nespravljivi
se te ogibljejo zaradi mene
kot izdajalca, ki se je meščanstvu
prodal samo, ker vstopil si v moj dom.
Ti sanjaš o nevidni družbi bratov
in sester po vsej zemlji — lepa pesem —
in kličeš srečo slehernemu domu,
na naju pa pozabljaš. Nimaš sile,
da bi ohranil najin hram lepoti,
kako tedaj boš zgradil hram miljonom?

Vergerij: O, Ines, kaj v globinah mojih dramiš
zlovešče dvome, ki sem jih uspaval?...

Ines: Ker več ne morem zamolčati groze,
ki sklanja zadnje čase se nad mano.
Zle slutnje vstajajo mi, mnogi znaki
mi pričajo, da se ne varam, bedna.

Opuščaš delo, naročila vračaš,
živiva le od moje dediščine.
Doklej? Moj Bog! Nekoč se prebudiš
kot po bolezni. A, če bo prepozno ...!

Vergeri j: O, žena, težke tvoje so besede!
Kaj sem res sam, brezdomec sred noči?

Ines: Zavračaš roko, ki te je sprejela.
Če nočeš, nisi sam ...

Vergeri j: Ni moja volja!

Ines: Čigava? Moja?

Vergeri j: O, to je skrivnost!

Ines: Ah, spet besede! Z mislimi omrežen,
ne čutiš več nagonsko, kod in kam.
Res več ne vidiš? Čuj: moj svet te kliče,
moj dom, sorodniki, prijatelji ...
A ti zavračaš vse. Sen bo dosanjan,
zbudiva se osamljena med svetom,
tedaj, tedaj ...

Vergeri j: Mrzim ta svet!

Ines: In vendar
si ga pozelel, ko izbral si mene.
Pozelel si, četudi ne priznaš mi,
nagonsko kakor potnik sred noči
si zaželi domačega ognjišča.

Vergeri j: Kam segla si s pogledom v mojo dušo
preteklosti? Kot da so se zganili
nemiri mojih davnih, mladih let ...

Ines: In ti še vedno nisi se ustavil?
Kje je tvoj breg? Sem mar ti le trenutna
gostiteljica?

Vergeri j: Ah, ne žali naju!

Ines: Tedaj, Andrej! O, kaj ti naj povem?
Mar čakaš, da pograbi te vrtinec
usodnih zapletljajev? Kaj ne vidiš,
da vsa dežela zdaj molči, ugnana
po volji Enega? Kaj hočeš zdaj?
Z zakonom se zaplesti v blazno borbo?
Da boš žigosan, vjet kakor zločinec?

Vergeri j: Ne kot zločinec!

- Ines: Ali boš z besedo
opojno, ki je nihče ne poslušā,
obdaril ljudstvo, ki časti le silo?
O, v tebi so nasprotstva!
- Vergerij: Nehaj, nehaj!
Ne kliči mrkih gostov iz noči!
- Ines: O, v tebi so nasprotstva! Ti si misel,
in vse je v tebi misel, in še strast
iz misli vre. O, taka črna strast,
ne več človeška! In še plamen tvoj
ledeno pali in suši! O, dragi!
Ah, da se varam! Včasih se tolažim,
da gledam kakor mrzliččen bolnik.
Ne, saj si dober, saj si moj... Andrej!
Prebudi se v človeka in prisluhni
svojemu srcu. O, srcé ne laže.
Le misel laže. Misel ugonablja
in okamenja. Človek brez srca!
- Vergerij: Ne buri se! To vse je le privid
in trudna sva od te premočne luči,
najine sreče nenavajena.
Pustiva, jutri že pozabiva
na ta večer... pa bova spet otroka,
obsevana s smehljajem sanjskih zarij.
Že pozno je. Ti moraš zdaj k počitku.
- Ines: In ti?
- Vergerij: Saj pridem kmalu za teboj.
- Ines: Andrej!
- Vergerij: Nestrpna!
- Ines (Odhaja): O, nepoboljšljivi!
- Vergerij: Samo za hip me pusti samega
da se sprostim vseh teh dušechih misli.
Boš videla, ves veder se ti vrnem.
Ne daš roke?
- Ines: Za kazen! (Odide na levo.)
- Vergerij obstane pri cvetlični mizici. Odpre album in lista zamišljeno.
Seže po roži, jo zavzeto opazuje in utrga cvet.
- Vergerij (sam): Kam? Česa hočem? Vsepovsod. Nikjer.
V tem domu prāvljičnem sem zgolj brezdomec.

Nazaj ni poti. Poti ni naprej.
In vendar skrito znamenje: nemir
prežeče mi šepeče, da ni konca,
ni konca še.

Soba se počasi ogrinja v modro svetlobo.

Kot da se nekdo tihotapsko bliža,
ki ga poznam in vendar ne poznam.
Kedaj sem že doživel to tesnobo,
znanilko tajnega obiskovalca?
O, kruti tujec, ki mi trgaš mir!

(Konec prih.)

L E N I N

A L B I N P R E P E L U H

(Nadaljevanje in konec.)

Med tem se je v Rusiji na novo zbirala socialna demokracija, ki se je razbila ob poraženi revoluciji leta 1905. To obnavljanje je trajalo več let in šele leta 1912. je bilo končano za silo. Toda stari spor med boljševiki in menjševiki se je nadaljeval z nezmanjšano brezobzirnostjo. Bil je viden tudi iz obeh petrograjskih dnevnikov «Pravde» (boljševiška) in «Luči» (menjševiška). Končno se je prenesel še v četrto Dumo.

Da bi imel s propagando in organizacijo boljševikov v Rusiji boljše in hitrejšo zveze, se je Lenin leta 1912. preselil v Krakov, v avstrijsko Galicijo, kjer je odslej bila centrala delavskega revolucionarnega gibanja v Rusiji. Iz Krakova je Lenin lažje vodil svojo publicistično propagando v petrograjski «Pravdi», tu je mogel pogosteje govoriti s člani boljševiške frakcije v Dumi.

Ko je izbruhnila leta 1914. svetovna vojna, kateri je sledil duhovni polom druge internacionale in nemški «Burgfrieden», je izgubil trenutno tudi Lenin svoje tajne zveze z Rusijo. Več mesecev je preteklo, preden je mogel spregovoriti. Ko je izpregovoril, je trdil, da je nemškemu «Burgfriedenu» sledil drugi v Franciji, a tretji v Rusiji. Tu so se reakcionarnim «črnim stotnijam» pridružili najprej liberalci, njim so sledili ostanki «narodnikovcev», končno pa še znanstvenik Plehanov in ruski anarhistični teoretik knez Krapotkin. Vsi iz mržnje do Nemcev. V Dumi so sicer tudi menjševiki glasovali poleg maloštevilnih boljševikov proti vojnemu kreditu, toda menjševiki se niso odrekli sodelovanju v industrijskih vojnih komitejih. Takratni predsednik

druge internacionale, Belgijec Vandervelde, je pozval ruske socialiste, naj se začasno izmiré s carizmom zaradi velike nevarnosti, ki preti vsej Evropi od nemškega cesarskega imperializma. Centralni komite boljševiške stranke, ki ga je duhovno obvladal Lenin, je odgovoril: Ne! Ta zgled so porabili boljševiški člani Dume in ponovili Leninov: Ne! To so bili Samojlov, Žagor, Badajev, Petrovskij, Muranov. Bili so prijeti, sojeni in obsojeni v prognanstvo za vse življenje. Centralni komite je izdal oklic tudi na ruske delavce, katerega je spisal Lenin sam. Obsodil je vojno kot imperialistično in jo označil za skupno delo mednarodne buržoazije. Strogo je obsodil vodstvo druge internacionale. Pisal je: «Odgovornost za to sramoto, ki je zadela socializem, nosijo v prvi vrsti nemški socialni demokrati, ker so najmočnejša in najvplivnejša stranka v internacionali.» Prav tako ostro je obsodil tudi francoske socialiste. Končno je napovedoval, da se mora imperialistično zasnovana svetovna vojna spremeniti v meščansko. Iz Galicije se je umaknil centralni komite v Švico in na Francosko. Lenin se je držal Švice, njegov sotrudnik L. Trockij pa se je vrnil v Pariz, kjer je skupno z Lunačarskim, Sokolnikovim, Martovim in drugimi levičarji in menjševiki ustanovil ruski dnevnik «Golos», pozneje «Naše Slovo». Pa tudi s tem listom je prišel Lenin v navzkrižje in v neki polemiki je celo Trockega opsoval z «gospodom». Toda že leta 1916. je francoska vlada izgnala iz dežele Trockega na intervencijo ruske vlade. Tekom vojne je Lenin stanoval skupno s svojo tovarišico gospo Krupskajo v nekem delavskem predmestju Curiha kot podnajemnik majhne sobice.

Leta 1917. je bil v Rusiji zavratno umorjen znani menih Rasputin. Na dan 14. svečana 1917. je bila sklicana Duma in prav tisti dan je stopilo v Petrogradu 300.000 delavcev v stavko. Par dni pozneje so ljudje oplenili pekarnice. Že to je bil dokaz, da je ljudstvu res primanjkovalo hrane. Miljukov, vodja meščanske demokracije, je opazil nevarnost in hotel za vsako ceno preprečiti izbruh revolucije. Dnevno se je posvetoval o tem z angleškim poslanikom Buchananom. Deseti dan stavke so se vršile že ulične demonstracije in velik miting. Vlada je ukazala postaviti vojakom strojne puške tudi na hišne strehe, da bo mogoče eventualne nemire hitro udušiti. Toda delavskih množic, ki so prišle iz predmestij v centrum, ni nihče ustavljal. Šele policijski uradniki so poskušali ustaviti pohod, streljalo se je, na obeh straneh so imeli mrtve in ranjene. Delavski odposlanci, ki so se zbrali na posvet v centralnem komiteju vojne industrije, so bili prijeti. A sedaj se je uprla celo meščanska Duma in pretrgala zveze z vlado.

Dne 26. svečana 1917. je zopet prišlo do konflikta, to pot so streljali vojaki in žrtve množice so bile velike. Predsednik Dume je rotil carja, naj sestavi novo vlado in preda njeno predsedstvo možu, ki bi užival splošen ugled. Že naslednji dan pa se je uprla petrograjska garnizija, trije regimenti z godbo na čelu so se napotili na Litejni prospekt. Oplenili so vojaško skladišče, politične ujetnike je množica izpustila in zažgala upravo ječe. Množica je naskočila tudi policijsko direkcijo in njen arhiv pokurila. Končno so zasedli revolucionarji tudi Petropavlovsko utrdbo. Ponovno je telegrafiral predsednik Dume carju, da je napočila odločilna ura za usodo domovine in dinastije. Odgovor se je glasil: «Dumo razpuščam!» Še tisti večer je bil izvoljen izvršni komite sovjetov delavskih odposlancev. V predsedstvo so prišli Čkeidze in Skobelev, menjševika, in «narodnikovec» Kerenskij. Dne 28. svečana 1917. je prvič po letu 1905. zopet izšlo uradno sovjetistično glasilo «Izvestija». Prvega marca 1917. je bila sestavljena prva revolucijska vlada s knezom Lvovom kot prezidentom na čelu. Še isti večer so predložili carju Nikolaju Romanovu v njegovem vlaku, ki je stal na postaji Pskov, v podpis listino, v kateri se je odrekel prestolu. Pred njim na zapadu je stala milijonska fronta z «njegovim» armadnim poveljstvom in neštevilnimi generali. Za njim, na vzhodu, je gorela revolucija, ki je komaj započela. Dobro leto pozneje so morali slediti temu zgledu Habsburgi in Hohenzollernci. Več stoletij stara doba se je sesula.

Sedaj šele se je začela borba med provizorno meščansko vlado in sovjetom delavcev, kmetov in vojakov. V vladi so se zbrali meščanski demokrati in menjševiki. Ti so hoteli imeti demokratično rusko republiko in nadaljevati vojno ob strani antante. V opoziciji pa so bili boljševiki, ki so zahtevali takojšen mir in sovjetsko republiko. V boljševiškem dnevniku «Pravda» sta izšla članka, v katerih se primerja revolucija iz leta 1905. s sedanjo. Tu se trdi, da carizem še ni mrtev, temveč samo zlomljen. Poleg meščanske vlade da je sovjet trajno nemogoč, ker je sam zaplodek nove vlade, delavske vlade. Proletariat se poziva na oborožitev. Zakaj končana je šele prva etapa revolucije. Ta članka je napisal Lenin sam in ga poslal po svojih tajnih zvezah v Petrograd.

Že po prvih poročilih o izbruhu revolucije v Rusiji in o abdikaciji carja se je sprožilo med ruskimi emigranti vprašanje, kako se čimprej vrniti domov. Že 19. marca 1917. so se zbrali zastopniki ruske in poljske socialistične stranke, tako zvani «zimmerwaldovci» na posvet. Tu se je končno govorilo tudi o organizaciji vrnitve ruskih emigrantov. Vodja menjševikov Martov

je sam predlagal pot preko Nemčije do Stockholma, proti izmenjavi enakega števila nemških ali avstrijskih internirancev ali ujetnikov. Švicarski socialist Grimm je bil naprošen, da izdejstvuje posredovanje švicarske zvezne vlade v tem pravcu. Toda minister Hoffmann, s katerim se je o tej stvari Grimm razgovarjal, o uradnem posredovanju Švice ni hotel čuti ničesar. Bal se je, da bi se posredovanje Švice v tem vprašanju pri antanti napačno tolmačilo. Položaj je bil namreč sledeč: Provizorična ruska vlada si ni želela vrnitve levičarskih socialistov, ker so bili ves čas nasprotniki imperialistične vojne. Tudi ostala antanta, zlasti pa Anglija, so delale prevozu teh ljudi ovire. Nasprotno pa je bila Nemčija želji ruskih levičarjev naklonjena, pričakujoč, da bo njihova agitacija v zaledju rusko fronto oslabilila in bo zaradi tega lažje dosegljiv separaten mir na Vzhodu. Grimm je torej povprašal pri nemškem poslaniku v Švici glede tega. Sedaj pa si je premislil del ruskih emigrantov, zlasti pa vsi menjševiki, ki so hoteli poprej še povprašati provizorno petrograjsko vlado, ali ne ugovarja njihovi vrnitvi v domovino po tej poti. Boljševiki, z Leninom na čelu, pa so bili brezpogojno za označeno pot, tudi če bi ji bila provizorna vlada v Petrogradu nasprotna. Zaradi tega spora je Grimm svoje poposredovanje prekinil. Zaradi svojega omahovanja je izgubil končno zaupanje tudi pri boljševikih kot posredovalec, a njegovo nalogo je prevzel Fric Platten, tajnik švicarske socialistične stranke. Platten je izdelal pismene pogoje, pod katerimi bi se mogli vsi ruski emigranti vrniti preko nemškega ozemlja v Rusijo. Ti pogoji so med ostalimi določali, da bo vagon spremljal Platten sam, ki edini sme priti v stike z nemškimi oblastnjami. Voznja se plača po normalnem tarifu in se ne sme prekinjati, nihče ne sme pred ciljem zapustiti tega vagona. Ruski prevozniki so se pa zavezali med delavskim slojem v Rusiji delati na to, da se izpusti domov enako število nemških ali avstrijskih ujetnikov ali internirancev. V dveh dneh je nemška vlada te predloge sprejela. Toda razen boljševikov ni hotel teh pogojev sprejeti noben drug emigrant, tudi menjševiški ne. Tako sta na primer Martov in Balabanova proglasila vrnitev po tej poti, brez vednosti in pritrdila ruske vlade, za politično pogrško. Lenin je temu nasproti trdil: Pogoji, pod katerimi se nam dovoljuje povratek v Rusijo preko nemškega ozemlja, so sprejemljivi. Gotovo je, da bi Miljukovci prav radi olajšali Liebknichtovcem potovanje v Nemčijo, ako bi se nahajali na ruskih tleh. Prav tako se ponaša Bethmann-Hollweg napram nam, ruskim internacionalistom. Mi nimamo samó pravice, temveč imamo celo

dolžnost, izrabiti to špekulacijo imperialističnih vlad v interesu proletariata, ne da bi pri tem dali tem vladam tudi najmanjšo koncesijo. To stališče so še pred odhodom boljševikov iz Švice odobrili v posebni izjavi socialistični levičarji Nemčije, Francije, Poljske, Švice in Švedije. V svojih spominih pravi Ludendorff, da je bilo nemško upanje težka zmeta, ki so jo zagrešile civilne oblasti.

Dne 16. aprila 1917. je Lenin s tovariši prispel v Petrograd. Na finskem kolodvoru ga je sprejela ogromna množica, a v imenu sovjeta ga je pozdravila posebna deputacija, v imenu katere je govoril Čkeidze. Poudaril je potrebo sodelovanja vseh nosilcev demokracije. Lenin je odgovoril zelo kratko, poudaril pa znova, da je imperialistična vojna začetek meščanske. Ruska revolucija da otvarja novo dobo. V dnevniku «Pravda» je že čez štiri dni objavil svoje poglede na problem vojne in revolucije. Tu je dejal, da je mogoče nadaljevati vojno le, ako preide vlada takoj v roke proletariata in kmetov. Vseeno pa je treba zavreči vsako aneksijo in izvesti pobratimstvo vojakov v strelskih jarkih. Sedanji provizorični vladi se mora odreči vsa podpora že zato, ker je kapitalistična. Ne parlamentarno, temveč sovjetsko republiko je treba doseči. Potem se bo odpravila policija, armada in birokracija. Agrarni program mora postati osrednje žarišče sovjetske delavnosti. Glede notranje preureditve boljševiške stranke pa je izjavil, da se mora ime socialni demokrat zavreči, ker so ga umazali socialni patrioti.

Tako je Lenin otvoril boj z vlado. Začetkom julija so se ponovili poulični nemiri. Knez Lvov je moral odstopiti, na čelo nove koalicijske vlade je stopil Kerenski. Podpisal je ukaz, da naj se aretirajo voditelji boljševikov, zlasti pa Lenin, Zinovjev, Trockij, Lunačarski in drugi. Večina izmed njih je pobegnila in se skrivala neznano kje. Lenin sam se je najprej skrival na Finskem, pozneje pa v nekem petrograjskem predmestju. Toda boljševiška propaganda se je vseeno nadaljevala brezobzirno. V tem času je napisal Lenin svoje nedokončano, toda menda najbolj znano delo: «Država in revolucija». Zatrti boljševiški časopisje je izhajalo dalje pod drugimi naslovi. Boj med vlado in sovjetom je valovil sem in tja. Pokazalo se je kmalu, da novi vrhovni komandant ruske vojske, general Kornilov, s svojimi protirevolucijskimi ukrepi ne uspeva. Stara ruska družba je razpadala kar sama od sebe. Javno se je že govorilo, da pripravljajo boljševiki oborožen punt, toda nihče ni vedel, kako, kdaj in kje in kaj bi se moglo ukreniti glede tega. Tudi Lenin je v svojem skrivališču končno napovedal, da je prišla ura odločilnega

boja, čeprav večina njegovega centralnega komiteja ni bila povsem njegovih misli. Dne 24. oktobra 1917. so se polastili boljševiki glavnega brzojavnega urada, naslednjega dne pa so zasedli revolucijski vojaki in mornarji glavni poštni urad in državno banko. Popoldne je bil sklican sovjet, tja je sedaj prišel Lenin in imel govor. Vlada pa se je zbrala v nekdanji carjevi zimski palači. Sovjet ji je poslal ultimatum, naj se preda. Bil je odklonjen. Toda Lenin ga je podkrepil s topovskim ognjem na palačo. Dogodki so se odslej vršili naglo kot v filmu. Dne 27. oktobra je predsednik vlade Kerenski izdal še poseben ukaz na petrograjsko garnizijo. General Krasnov je bil imenovan za vrhovnega poveljnika vojske. Istočasno je sklenil kongres sovjetov ustanoviti svet ljudskih komisarjev, katerim je predsedoval Lenin.

Leninova napoved, da se bo imperialistična vojna spremenila v meščansko, se je uresničila. Druga etapa velike ruske revolucije se je začela.

Ruska revolucija je bila plod specifično ruskih razmer, političnih, socialno-gospodarskih in kulturnih. Da se je izvršila tudi njena druga etapa, je prav gotovo zasluga sijajno organizirane boljševiške stranke, ki ji je dal duh in organizacijo Leninov um. Ta človek je bil konsekventen realist in materialist, toda tudi strasten teoretik. Kar je mislil ali govoril, na primer o agrarni reformi, o parlamentarizmu, o sovjetih, o konstituenti, o taktiki, o državi, o revoluciji, o rušenju države in o novih potih družbe — skratka vse je temeljilo na teoriji, ki jo je skušal znanstveno in umstveno utemeljiti in zelo enostavno razložiti. Pri izbiri sredstev za doseganje končnih ciljev ni bil dogmatično okoren, temveč jih je menjaval po trenutni potrebi, kakor je pač zahteval položaj skupine, v kateri se je bojeval. Dobro je znal preceniti moči, ki so stale v boju, dobro je razumel psihologijo, kateri je trenutno podlegla množica. Lunačarski pravi, da sta se v njem izvrstno družila realist in oportunist. — «Kompromise načelno odklanjati,» pravi Lenin sam, «odbiti vsak poskus kompromisa, bodi kakršenkoli hoče, je otroško. Politik, ki hoče proletariatu koristiti, mora znati razločevati med konkretnimi primeri kompromisov. Nedovoljeni so, ako so samo oportunistični in izdajalski. Vso svojo kritično moč, vso ostrost brezobzirnega razkrinkavanja in nepomirljive borbe mora porabiti proti takšnim kompromisom.»

Lenin je bil revolucionaren marksist. To težko umljivo teorijo je prenesel v življenje in jo preizkušal med vsakdanjimi ljudmi.

V razredni borbi je ostal nepomirljiv, iz nje je črpal vse svoje poglede na svet in na posamezna, tudi najmanjša vprašanja, ki jih stavi življenje, zlasti pa življenje v revolucijski dobi. Na primer, glede parlamentarizma in demokracije je mislil sledeče: Delovni sloji so sicer res v večini, vladajo pa ne. Parlamenti in časopisi so lastnina in orodje kapitalistov. Liberalizem trdi, da imajo v konstitucionalnih in demokratičnih državah potlačeni na razpolago parlament, ž njim pa vlado. Ako pridejo na primer zastopniki proletariata v parlamentu do večine, lahko uvedejo svoj režim in spremene zakone po svoji mili volji. Čemu tedaj nasilje, diktatura in podobno? Lenin odgovarja na to: Ako bi kakšne volitve tudi prinesle revolucionarjem večino, bi vlada, ki je še na krmilu, takšen parlament nemudoma razpustila in do nove socialistične vlade bi sploh ne prišlo. Utopija je, da je mogoče s konstitucijo in z danimi sredstvi vzpostaviti na primer kolektivizem, racionalni sistem produkcije, izmenjave in vporabe. Edini izhod je diktatura. Zato je pogrešno, ako se razredni boj poskuša omiljevati, kadar izbruhne vojna. Nasprotno, ojačiti ga je treba. «Idiotski učenjaki in stare babe druge internacionale» pravi, «so zaničljivo in ošabno grbančili obrvi nad 'frakcijami' v ruskem socializmu in strastnimi boji med njimi. Ko pa je vojna v vseh naprednih deželah potlačila to slavljeno legalnost, so bili nezmožni organizirati — eno samo! — ilegalno svobodo za izmeno nazorov in — eno samo! — ilegalno svobodo za napravo pravih načrtov.»

O državi pa je mislil: Država je posebno organizirana oblast, je organizacija moči, ki si podvrže neki sloj. Kateri sloj pa naj si podvrže proletariat? Naravno, da samo izkoriščujočega, to je buržoazijo. Delovni sloji potrebujejo državo samo za to, da z njeno močjo zlomijo odpor izkoriščevalcev. Ta odpor zlomiti in to stvar privedi do dobrega konca, pa more zgolj in edino le proletariat, ki edini je stalno revolucijski sloj. Zaradi tega pa je tudi zmožen zbrati vse delovne in izkoriščane v boju proti buržoaziji.

Leninu je demokratska republika samo etapa, ki vodi preko proletarske diktature, ki je prehodna oblika, v brezrazredno družbo. Običajna demokratska republika, pravi, ne bo odstranila oblasti kapitala, ne bo odpravila razredov. Omogoča pa, da se razredni boj poglobi, razširi in še poostri. Bistvenim interesom potlačenega ljudstva je mogoče ustreči samo z diktaturo proletariata. Toda, ali je zmaga, ko si bo proletariat osvojil državno oblast in izvedel organizacijo sovjetov, že popolna? Ne, pravi, zakaj med proletariatom in buržoazijo živi še velika množica

napol proletarcev in neodločnih malomeščanov. Resničnost pa uči, da šele izkušnje dolgotrajnega in groznega boja privedejo omahujoče malomeščanstvo do spoznanja, da je diktatura proletariata boljša nego diktatura kapitalistov.

V neki polemiki s Kautskim je zapisal Lenin o demokraciji tole: «Čista demokracija je zgolj hinavska fraza liberalcev, da bi premamili delavce. Zgodovina pozna samo meščansko demokracijo, ki je nasledila fevdalizem, in proletarsko demokracijo, ki izpodriva meščansko.»

Proletarska demokracija in diktatura se v sodobni Rusiji izživlja v sovjetistični državni organizaciji, ki je zakonodajna in izvršilna oblast. «Sovjetistična organizacija države je najbolj primerna za vodstvo proletariata, ki je koncentriran in po kapitalizmu vzgojeni sloj. Izkušnje vseh revolucij in vseh pokretov potlačenih razredov, izkušnje socialističnega gibanja po vsem svetu nas uče, da edinole proletariat more enotno zbrati in voditi raztresene in zaostale množice delovnega in izkoriščenega prebivalstva. Samo sovjetistična organizacija države more z enim mahom faktično razbiti in končno ugonobiti stari meščanski upravni in pravosodni aparat, ki se je ohranil in se pod kapitalistično vladavino moral ohraniti celo v demokratičnih republikah, ker je dejansko najbolj preprečeval praktično uveljavljanje demokratskih načel v prid delavcev in delovnih ljudi.»

Lenin se je dotaknil tudi vprašanja morale. Ali obstoji marksistična morala, materialistična ali komunistična morala? Lenin pravi, da obstoji. Gre za nekaj povsem drugega nego za etiko, ki se naslanja na božje zapovedi ali pa na filozofična in moralična spoznavanja. Nova etika izhaja iz marksističnega naziranja ter se ravna po bojnih interesih tistih, ki delajo. Carja vreči, zemljiške lastnike pregnati, kapitaliste razlastiti, to so bile razmeroma udobne naloge. Odpraviti pa razliko med razredi, to je neprimerno težje. Vsi morajo delati po enem, skupnem načrtu, na skupni zemlji, v skupnih tovarnah in po enem skupnem pravilniku. Na tem bo temeljila komunistična družba, komunistična družina, komunistična celica. Komunistična družba bo zatrla lastninski instinkt, ki ustvarja meščansko moralo. To bo docela spremenilo psihologijo individua. Na ta način se bo ustvarila močna kolektivistična morala, etika, katere izvor bo razmerje med posamezniki družbe, ki je zgrajena izključno le na delu in skupni lastnini.

*

Literatura, slaba in dobra, o Leninu je že danes ogromna. Eni ga obožujejo kot velikana volje in genialnosti, drugi kot

človeka, tretji ga pa pošiljajo v zadnje globine pekla. Gotovo pa je bil Lenin svojevrstna prikazen, silno enostaven po svoji miselnosti, preprost in jasen v besedah. Maksim Gorkij pripoveduje v svojih »Spominih« o njem to in ono. Zanj je Lenin eden tistih pravičnih, velikanskih, polpravljivičnih mož, ki prese- nečajo rusko zgodovino z voljo in talentom, kakor Peter Veliki, Mihail Lomonosov, Lev Tolstoj in drugi.

Nekega večera je Lenin poslušal v Moskvi pri Jekaterini Pavlovni Peškovi Beethovnovе sonate, kakor jih je izvajal Izo Dobroven, in je pripomnil:

«Nič lepšega ne poznam od »Appassionate« in bi jo lahko poslušal sleherni dan. Čudovita, ne več človeška muzika! Vedno mislim, mogoče z naivnim, otroškim ponosom, da morejo ljudje ustvarjati takšne čudeže!»

Potem je zamižal, se smehljaj in neveselo dodal:

«Pogosto pa muzike vendarle ne prenesem. Gre na živce, hotel bi govoriti ljubke neumnosti in po glavi gladiti ljudi, ki žive v umazanem peklu in vendarle ustvarjajo takšne lepote. Toda danes ljudi ne smeš gladiti po glavi — ker bi ti sicer odgriznili roko. Tolči je treba po glavah, neusmiljeno tolči — čeprav smo idealno proti vsakemu nasilstvu ljudi: Hm, hm — naš posel je peklenko težak.»

Nekoč je govoril z Gorkim o Levu Tolstem.

«To je kolos, ah? Kakšen človeški velikan! Glejte, dragi gospod, to je umetnik... Ali veste, kaj na njem še najbolj preseneča? Njegov kmečki glas, njegova kmečka miselnost! Pravi kmet je v njem. Pred tem g r o f o m v literaturi ni bilo nobenega pristnega kmeta!»

Pogledal ga je s svojimi azijskimi očesci in vprašal:

«Koga v Evropi bi mogli postaviti poleg njega?»

Tu je odgovoril sam:

«Nikogar!»

Mel si je roke, zadovoljno se je smejal in mežikal kakor maček na solncu.

Po atentatu Dore Kopljan v letu 1918. je Gorkij obiskal Lenina, ki je bil še rekonvalescent. Takole je govoril temu »dvomljivemu marksistu«:

«Vi mislite, da življenje preveč poenostavljam? Da to poenostavljanje kulturo ogroža?»

In potem ironični, karakteristični: «Hm, hm!»

Leninov ostrí pogled se je še poostril in tišje je nadaljeval:

«No — ali po vašem mnenju milijoni kmetov s puškami v rokah ne ogrožajo kulture? Ne? Mislite, da bi 'učredilka' (konstituant) bila kos kmečkemu marksizmu? Vi, ki ste tako zelo in pravilno robantili nad anarhizmom vasi — ravno vi bi morali umevati naše delo bolje od drugih. Ruskim množicam je treba pokazati nekaj povsem enostavnega, njihovemu razumu primernega. Sovjeti in komunizem — to je enostavno!»

«Zveza delavcev z inteligenco? Da? To ni slaba ideja — o ne! Recite, prosim, inteligenci, naj pride k nam! Po vašem mnenju služi vendarle odkritosrčno pravičnosti! Kje je torej zadržek? Prosim, kar bliže! Mi smo prevzeli kolosalno delo, pomoči ljudstvu na noge, povedati svetu polno resnico o življenju. Mi kažemo narodom ravno pot do človeku vrednega življenja, pot iz hlapčevstva, siromaščine in ponižanja.»

Zasmejal se je in rekel dobrodušno: «Zato pa sem jo od inteligence že dobil po grbi.»

Drugič je navezal pogovor na krutost revolucionarne taktike in novih razmer.

«Kaj pa hočete?» je vprašal presenečeno in jezno. «Ali je človečnost mogoča v takšnem nezaslišano besnem boju? Ali je mehkosrčnost in velikodušje pri nas umestno? Evropa nas blokira, od nas pričakovane pomoči evropskega proletariata ni od nikoder, z vseh strani nas pritiska protirevolucija kakor medved. In mi? Mi naj ostanemo mirni, mi bi se ne smeli braniti? Toda oprostite — saj nismo povsem neumni! Mi vemo: To kar hočemo, ne more storiti nihče drug razen nas. Ali smatrate za možno, da bi sedel tu, ako bi bil prepričan o nasprotnem?»

«S kakšnim merilom pa hočete pri kakšnem pretepu meriti potrebne in odvišne udarce?» je vprašal nekoč v prepiru.

Pravijo, da je bil Lenin dober govornik, ki je poslušalce prepričeval z umstvenimi argumenti in uničujočo logiko. V njegovih govorih ni prisposodob in anekdot, tembolj pa je vse konkretno, jasno in preprosto povedano. Kadar je govoril, se je razvnel tudi fizično, zato so ga veliki govori tudi telesno utrujali, pa čeprav je bil zelo zdrav in močan človek. Miru in odpočitka si ni privoščil zlepa. Brez oddiha je stal osem let na čelu proletarske diktature, dnevno so nastajale pred njim vedno nove in resne nevarnosti in veliki notranji in zunanji problemi tako velike in okorne ladje, kakršna je ruska država...

Vsekakor bo mogla šele bodoča zgodovina, ko se bodo že razkadili vsi oblaki dima sodobnih socialnih, političnih in kulturnih bojev v Rusiji, podati o tem vsekakor svetovnem možu objektivno sliko.

To stališče mu je morda potrebno, toda napačno je nedvomno. Ovrže ga mimogrede tudi sam, dasi morda nevede, vendar pa z najtehtnejšim dokazom, z izkustvom. Ko prihaja na 651. strani do Župančičeve zbirke «V zarje Vidove» ter do obmejne lirike Gradnika in Grudna, pravi o delih, ki so po njegovih besedah «snovno in vsebinsko neposredna utelesitev slovenskih teženj», ki so torej v najtesnejši srčni zvezi z narodom in ki so kakor na primer «V zarje Vidove» vrhu vsega še stvaritev najmočnejše sodobne pesniške osebnosti, — o teh delih pravi, da «se velikokrat izčrpavajo v svoji vsebinski moči in da jim nedostaja umetniške in miselne uravnovešenosti». Nimam sicer jasne predstave o tem, kaj naj pomeni izraz «izčrpavati se v svoji vsebinski moči», toda jasno je, da hoče Koblar v celoti izreči nekaj negativnega.

Navzlic temu svoje misli o pomenu zvezanosti z narodom ni napisal samo v uvod svojemu članku, marveč jo je stalno nosil v zavesti in jo gojil posebno na bolj poudarjenih mestih svojega razpravljanja, to je zlasti tam, kjer izreka svoje mnenje o veliki pomembnosti našega sodobnega domačinstva. Tu se pod površino izgovorjenega razločno čuti njeno snovanje. Njegovo razmišljanje se giblje nekako v teh sklepih: Naše domačinstvo je prizadevanje «zajeti bistvo človeka v duši, v zemlji in času, ... je varstvo tradicij in poudarek svoje naravne individualnosti» — je torej tesno v zvezi z narodom in časom in je po gornjem kriteriju dragoceno in umetniško pomembno. Glavni predstavnik te smeri je Pregelj. Zato se po isti kritični misli o njem lahko reče, da je največji in osrednji pisatelj te dobe. Kdor vsaj na skrivaj veruje v kriterij zvezanosti z narodom, je o resničnosti teh trditev lahko preverjen. Dokazuje pa mi Koblarjeve ozire na ta kriterij napačno ali vsaj močno prisiljeno tolmačenje Pregljevih del, ki se posebno očitno pokaže ob «Osmerih pesmih».

3. Koblarjeva sodba o Preglju se glasi, da je «prerastel vse sodobno ustvarjanje starejših in mlajših» in da je «osrednji pisatelj te dobe». Da je ta sodba zlasti v drugem delu pretirana, je nepristranskemu pogledu takoj jasno. Zgodovina slovenskega slovstva pozna doslej samo tri resnične osrednje pisatelje njihovih dob, ki so: Prešeren, Levstik in Cankar. Njihove kakovosti ni mogoče pripisati niti Župančiču nikar Preglju. In vendar je Župančič zlasti v poslednji zbirki izrekel stvari, ki jih je govoril resnično v imenu vsega slovenskega naroda. To ni bilo Preglju dano nikoli. Če bi bil skušal kaj podobnega, bi mu v prvi besedi veljalo Župančičevo vprašanje: «Kdo si, ki rad bi...». To velja tudi za njegove «Balade v prozi», ki so v najboljših primerih kvečjemu besede razmišljajočega moža v posadki, nikoli krmarja.

Pretiran je tudi prvi del Koblarjeve sodbe o tem pisatelju. Pregelj je res bolj plodovit nego marsikateri izmed njegovih tovarišev, res je tudi, da je ustvaril šolo, toda po umetniški moči — in le za to gre — se ne bi upal reči, da bi bil v svojem prerasel lirika Gradnika ali dramatika Novačana, da o Župančiču niti ne govorim.

Podobnih krivih ocenitev vsebuje Koblarjev članek več. Značilno je njegovo razmerje do Gradnika. Omenja ga samo kot obmejnega lirika, ki je v primeri s pravim Gradnikom popolnoma nepomemben. — Ko govori o mladem literarnem rodu, našteva kot štiri glavne zastopnike Seliškarja, Jarca, Vodnika in Kosovela ter imenuje Vodnika «najčistejšega pesnika zadnje dobe». Ta označba sicer ni docela jasna, vendar se zdi, da se v zvezi s «harmonijo, kot je pri nas ni še dosegel noben poet» navzlic drugim možnostim vendar le nanaša na umetniško kvaliteto. Kot taka je mogočno pretirana, ker sodim, da sta izmed naštetih i Seliškar i Kosovel silnejša. —

Govoreč kmalu nato o starejšem rodu, Koblar zopet izmed vseh članov te generacije povzdigne samo — Stanka Majcna, dočim na primer Kraigherja, ki imenovanega pisateljsko nedvomno presega, sploh niti ne omeni.

Dve izmed teh napačnih ocenitev — Preglja in Vodnika — je Koblar oprl na avtorsko-človeške značilnosti. Eno potezo imata po njem Vodnik in Pregelj skupno, in ta je najbrž Koblarja zavedla. V Vodniku «je sodobni človek odložil telo in umrl z njim, da je mogel do svojih skrivnosti» in Pregljeve «grozne slike in trpke idile kriče po duhovnem odrešenju mesa in novem duhovnem prerojenju». Tu gre Koblarju očitno za «kaj» v umetnosti, mesto za «kako», ki je edina zanesljiva podoba resničnega in dejanskega pisateljevega obraza. Kakor doslej vsem našim katoliškim kritikom, je tudi njemu važnejše, kaj kdo misli in kam je usmerjena njegova zavest, kot kaj je po svoji naravi, po svoji apriorni, ustvarjeni bitnosti.

Navedena svojstva, ki jih Koblar pri Preglju in Vodniku poudarja, so v skladu in v odvisnosti od katoliške miselnosti. Zato jih Koblar kot pristaš iste miselnosti odobrava, kakor so delali drugi katoliški kritiki pred njim. Loči ga pa od njih umstveni kriterij, ki mu daje pogum, proglašati ta svojstva tudi za umetniško pomembna, in ki predstavlja, kakor vse kaže, sodobno obliko osnovne misli naše katoliške kritike. Ta kriterij, ki ga oprezni Koblar izrecno ne izpove nikjer, je v bližnjem sorodstvu s kritično mislijo, ki je v drugi opombi označena z izrazom «zvezanost z narodom». Toda zdaj je postala pomembno bolj določna. Kajti na strani 658. se slovenski narod opredeljuje kot «tradicionalna katoliška enota», s čimer zadobi prejšnji kriterij zmisel: «zvezanost z narodom kot tradicionalno katoliško enoto.»

Ta misel je zapuščina poslednjega ideologa naše katoliške kritike — Izidorja Cankarja. Ustvaril ji je temelj v svoji zadnji izjavi, v govoru ob 50letnici Ivana Cankarja. Tam je govoril o bratrančevem katoličanstvu in je pristavil, da je bil katoličan, «ker je to forma, v kateri se religiozno izživlja naša zemlja in je torej njej potrebna in prava», s čimer da je Ivan Cankar «dokazal, kako organsko se je bil spojil z dušo svojega naroda». Tu je ta misel menda prvič jasno izrečena in poudariti je treba, da že tu ni popolnoma brez kritiškega prizvoka. Čisto malo prevrnjena in zasukana je dala miselnost, ki je podana zgoraj in ki se v Koblarjevem uvodu opre na stavek: «Književnik, ki ni srčno zezvan s svojim narodom, je tujec med lastnimi ljudmi.»

Njena kritična zanesljivost je kajpada neznatna. Opozoril sem že, kako jo je v nekem zmislu ovrgel Koblar sam. A če bi tega tudi ne bil storil, bi zadostoval glede konfesionalne zvezanosti z narodom en sam primer, ki bi ovrgel hkratu Ivana in Izidorja Cankarja, posebno pa miselnost, ki je zrastle iz njunih izjav. To je primer Goetheja. Nedvomno najznačilnejši predstavnik nemštva, ki je katoliško in lutrovsko, na vsak način pa krščansko, je «veliki pagan» in svobodoumnik Goethe, ki je opozorilo vsakomur in neovrgljiv dokaz, da v umetnosti odloča samo tvorna moč osebnosti, oziroma, da vežejo narod in njegove predstavnike globlje in pomembnejše vezi, kot je uradna konfesionalnost, v katerih da se izživljajo zemlje, in še, da najde duša vsakega naroda svojo intimno in organsko miselnost in vero ne v uradni miselnosti in veri ljudstva, marveč v religiozni miselnosti svojega genija, ki se je izkristalizirala iz miselnih naporov vseh svobodno mislečih umov in predhodnikov in ki se od uradne bistveno razlikuje.

4. Trdnost in solidnost obravnavanega Koblarjevega osnovnega kriterija, ki ga iz previdnosti nikdar odločne ne izpove, a ga vendar pri vrednotenju uporablja, je tako majhna, da se za njim razločno čuti kot edini resnični motiv vsega tega vrednotenja želja, pohvaliti in priporočiti — ne dobro, marveč svoje — brez vestnega upoštevanja kakovosti. Zato je bilo v drugi opombi rečeno, da mu je kriterij zvezanosti z narodom morda potreben. Tako vrednotenje imenujemo pristransko in, ker se ozira na umetniške vidike, neprimerno. V zvezi z načelno in metodološko zmedenostjo, ki je bila pokazana v prvi opombi in pogosto izrazno nejasnostjo, predstavlja to Koblarjevo obravnavanje desetih let našega slovstva v znanstvenem in kritično moralnem zmislu način, ki je vse prej kot primeren, da bi se po njem polagali računati v tako reprezentativni knjigi, namenjeni ne le široki domači javnosti, marveč tudi javnosti naše države in inozemstva.

II.

Gledališče: Ta članek je v glavnem pisan stvarno in pregledno. Osuplja in moti pa tudi tu nepotrebni «pro domo», kakršno je poročilo o razgovoru glede gledališča, ki se je vršil 28. decembra leta 1917. na občnem zboru — «Nove založbe»; osuplja posebno, ker je sam Bog vedi zakaj sploh omenjen in vrhu vsega postavljen med dogodki, ki so gledališče pripravljali, na prvo mesto, dasi so bile tedaj priprave že par mesecev v teku.

Josip Vidmar.

Knjige ljudskih matice*. 1. Jože Jeram: Zastava v vetru. Povest. Kmetijska matica, Ljubljana. 1928. Strani 126.

Na 112. strani te povesti se opisuje, kako sodobni inkvizitor — italijanski orožniški marešalo zaslišuje primorskega fanta zaradi zastave, ki jo je odlomila burja in jo povaljala po cesti. K opisu je pristavljena pod besedilo opomba o popolni resničnosti in verodostojnosti opisanega prizora. S to kretnjo je pisatelj opredelil svoje delo točno tako, kakor ga je dotlej občutil in odtehtal nekoliko razočarani bravec; povest je obtožba, dokument, naš «document national».

Dokument in obtožba. Ta dva pojma se vežeta z dvema razpoloženji: s stremljenjem po verodostojnosti in z ogorčenjem. Jeramova povest je po večji plati nedvomno pristen posnetek mučnega življenja naših ljudi na Krasu. Resničnost ali vsaj popolna možnost opisanih razmer in dogodkov je očitna in prepričevalna. Hotenje biti stvaren je tolikšno, da se zdi avtorju vsako tudi umetniško pretvarjanje življenja nedopustno potvarjanje.

Prav iz tega razloga sta morda ostali pri končnem razpletu povesti prav za prav neudeleženi obe glavni osebnosti, od katerih po uvodu in vse preko polovice pričakujemo usodnih dejanj. To sta oba Misleja, oče, kraški Andrej Hofer, in sin Ciril. Osredotočila sta, posebno oče, toliko pozornosti naše, da se velika napetost, do katere v povesti pride, nekako razgubi, čim se ta dva umakneta iz središča. Iz tega razloga se nam zde celo muke nedolžnih fantov kakor da ne spadajo k stvari, in povest sama kakor brez pravega zaključka. In navzlic temu, da je dejanje predstavljeno strogo enotno, trpi delo občutno škodo na tem, da je brez enotne osrednje osebnosti.

Vsa ta volja po stvarnosti je v bistvu prikrito ogorčenje, ki si pravi: vsaka podoba našega rodbinskega življenja, ki pokaže resnico, mora biti popolnoma

* Ker uredništvo ni prejelo recenzijskega izvoda prvega dela Bevkove trilogije «Znamenja na nebu», bo ocena tega dela izšla šele v prihodnji številki.

brez umetnega stopnjevanja — pretresljiva. V povesti pa se izrazi tudi mnogo neprikritega ogorčenja in sovraštva. Avtorju je sicer priznati težnjo po stvarnosti, in to celo pri osebah, kakor je odpadnik in ovaduh Zorzut. Vendar mu to hotenje večkrat onemore že pri Zorzutu samem, skoro redno pa pri opisovanju italijanskega nasilja, ki ga vidi samo kot nečlovečnost, ne da bi videl ali vsaj skušal videti v njem življenski pojav, morda bolezen, morda celo kaj hujšega, toda življenski pojav, ki ima svoje zdrave ali bolne korenine prav tako nekje v globinah človeškega kakor naša nedvomno zdrava in pravična bolečina. Nad tako prikazanim nasiljem bi se morda zgrozili, zdaj ga moremo samo sovražiti. V tej stvari je Jeram prevzet od narodne bolečine in ni do kraja svoboden, zato tudi ne umetniški. Ta nesvoboda se posebno slabo izraža v pisateljevem soglašanju z neglobokim razsojanjem o italijanski kulturi — nekulturi, s površnim odklanjanjem fašizma in s slepo strastnim obsojanjem «črnega vodje črnih množic». Pisatelj bi moral najti vsemu temu globljih utemeljitev.

Pri teh napakah, ki zadevajo umetniški živec dela, ima povest v pisateljskem zmislu marsikaj dobrega. Dejanje je napeto, preprosto, zaključeno, jasno in gladko pripovedovano. Osebe so očrtane sveže in dasi negloboko, vendar dovolj živahno in toplo. Najtopleje morda bleda Karmen, kakor je v čustvenem življenju, ki ga knjiga zajema, morda najbolj resnično prebujanje ljubezni med njo in Cirilom. A tudi v tem je ostala povest prav za prav nekončana. — Mimo vsega leposlovnega daje knjiga točen vpogled v življenje neodrešene domovine. Velik del njenega pomena leži prav v tem. Če ji odrekam umetnost, ji dokumentarnosti ne morem. S tem izpolnjuje, in to ne slabo, vsaj del naloge, ki naj bi jo pisateljstvo v ožjem zmislu besede izvrševalo.

2. **Narte Velikonja: Višarska polena.** Slovenskih večernic 81. zvezek. Izdala in založila Družba sv. Mohorja 1928. Strani 208.

Kakor vsako telo nosi tudi vsak duševni proizvod neizbrisno znamenje spočetja in nastanka. Pri delih objektivnega epskega hotenja ga razodeva tisti del pripovedovanega življenja, ki ga občutimo kot intimno izpoved in ki je kot take ne utaji resničen umetnik niti v najbolj objektivnem delu. Če prisluskujem, razgledujoč se po življenju te povesti, utripanju pisateljevega srca, ga čujem biti mirno in enakomerno na vseh položnostih in strminah.

Bog ne zadeni, da bi hotel primerjati, — toda zaradi jasnosti tega, kar se mi zdi potrebno povedati, vzemimo za primer Dostojevskega «Zločin in kazen». Roman je nastal iz bojev in muk, ki jih je Dostojevskij prebil, ko je na življenski poti srečal prikazen nadčloveka. Nadčloveška manija Razkolnikova je bila nekoč Dostojevskemu ali vsaj skušnjava ali pa je bila celo resnična vročica njegove volje. Zato čutimo v romanu utripanje njegove krvi. V odnošaju med Velikonjo in življenjem njegovega dela ni nič podobnega in namesto raznetih življenskih moči in lirsko strastne izpovedi, nam nudi Velikonja hladnost in mirnost in kvečjemu izpoved blede misli o božji pravičnosti in dobroti in o zakonu človeškega srca.

Bleda misel brez obraza in osebne podobe je bila navdih te knjige in je odtisnila znamenje njenemu življenju, ki ni življenje. Za vsako osebo je jasno, kakšno jo je hotel pisatelj pokazati, da se opredeliti in opisati, toda zaživela ni nikoli. Jasna so vsa razmerja, vsi položaji in dogodki, toda izvršil kakor da se ni nobeden, ker te ni nobeden prevzel. Vrhu tega pisateljski pogrški, kakor dolgovoznost obeh postranskih zgodb: Blaževe in Klančarjeve,

deus ex machina pri razrešitvi Matijčeve usode, neresničnost intrigantske dvojice Kosmačev. Nedvomno pa bi se čutila kot najtežja napaka povesti, če bi bilo življenje v nji resnično, usoda glavne ženske osebe France.

Namesto osebnega izraza preveva knjigo na mnogih mestih nekaj katehetski duh. Globlji hoče biti Velikonja pri risanju župnika. Tu še zlasti nima srečne roke. Zakaj, ko zasleduje duševno življenje tega napol otročjega starčka v subtilnosti, se izgublja v stvareh, ki naj bi bile izraz globoke religioznosti in svetosti, v resnici pa so malenkostno in malce nezdravo drobljenje notranjega opazovanja in presojanja samega sebe. Župnika in to njegovo duševno strukturo je očitno posnel po Preglju, ki tudi nekoliko boleha na podobnem pojmovanju religioznosti in svetosti. Na Preglja se naslaja včasih tudi jezik, dasi glede tega in načina pripovedovanja spominja tudi na Finžgarja.

Knjiga je suha in utrudljiva.

3. **Fran Govekar: Olga.** Izdala in založila Vodnikova družba. V Ljubljani 1928. Strani 131.

Navajeni smo slediti junakom romanov in povesti ali z ljubeznijo in veseljem ali s strahom ali vsaj z zanimanjem ali pa, kakor pri obtožujočih knjigah, z zavedno gojenim ogorčenjem. Olgo spremljamo brez pravega zanimanja, nato z začudenjem, z ogorčenjem in končno s studom. Kajti to je ženska, ki se v bolečini zavržene ljubezni boji za svoje dobro ime in z obžalovanjem govori o snubcih, ki jih je bila zavrnila; to je ženska, ki se kmalu po tej katastrofi strastno vneme za svojega tolažnika-duhovnika in ki se na njegovo prigovarjanje hkratu odloči vzeti moža, do katerega ne čuti več nego do kogar koli. To je ženska, ki kot nevesta neljubljenega moža na mah pozabi svojega tolažnika duhovnika samo zato, da se vnovič, toda že brez ljubezni vrže v objeme svojega prvega ljubimca-podleža, in je končno ženska, ki se navzlic vsemu vendarle poroči z neljubljenim in varanim ženinom, katerega po občudovanju njegove obzirne «idealnosti» in po užaljenosti njene premalo poželjene ženskosti — vzljubi, vzljubi pod vplivom jako «izpodrecanih kabaretskih programov», «razkošnih operetnih predstav» in skupnega posedanja v «pyjamah», vzljubi z ljubeznijo, «ki je doslej ni poznala» in «ki je najtrdnjša». Kaj naj nas tu zanima? Odvratna nam je z vsem, kar jo obdaja, kajti vse okrog nje je prav tako kakor ona sama.

Govekarju seveda ni odvratna. Da ima o nji dobro mnenje, ne dokazuje le povest sama, ne samo razplet tega življenja v «božanstveno ljubezen», marveč tudi mnogo podrobnosti, od katerih navajam samo tole: «Da, njegova žena (Olga) je bila t u d i telesno krasna». Torej je duševno že itak? Ta njegov omračeni pogled za človeške stvari in vrednosti napravlja knjigo odurno in povzroča, da se nam zdi Olgino propadanje grobo, njeno vstajenje pa strašno zanj in za — avtorja. Še strašnejša pa sta vstajenje in zakon njenega prvega ljubimca Stepišnika.

Ozračje, ki ga diha življenje te knjige, je spolna ljubezen. Govekar nam jo drage volje razkazuje v mnogih odtenkih od najnižje oblike do najvišje. Kakšna je zanj najvišja, «božanstvena ljubezen», je povedano v Olginem romanju k nji. Če tisti «izpodrecanosti» pridenemo pri njenem idealnem možu še dražljaj tujega občudovanja ženinih dražesti («iz vseh pogledov je čutil, da razširja Olga tisti zagonetni čar...»), je rojstvo te velike in najtrdnjše ljubezni pojasnjeno. S tem pa tudi nje bistvo, ki je enako občutkom vseh teh Stepišnikov, Tribnikov, Rožancev itd. In najvišja ljubezen se pokaže v Govekarjevem tolmačenju kot prazna beseda. Verodostojno in prepričevalno

je v knjigi samo eno: grobo parjenje, shajanje in razhajanje — vse drugo je olepšava in pesek v oči. Med tem tudi njegov bobneči protest zoper pokvarjenost današnjih časov. — Kakšne so mu potemtakem nižje oblike tega čuvstva, si ni težko predstavljati in tudi ni izgubljati besed o tem. Pred «najvišjo» imajo samo to prednost, da so brez osladnosti in brez avtorjevega hotenja pokazati nekaj, čemur ni kos.

Če k temu dodam, da je brezčutnost do človeških vrednot, ki jo je Govekar pokazal v odnošaju do glavne osebe in do čuvstva ljubezni, splošni duh te knjige, ki je mrzlo izmišljena in premišljena z neko nelepo preudarlostjo, moram izreči o celoti še, da je brez sleherne intimnosti in brez iskric življenske radosti. Brez teh dveh stvari pa je vsako pisanje nezanimivo in neprijetno, pisanje o najintimnejših stvareh človeškega življenja pa grda in odurno, kakršna ta knjiga tudi je.

4. **Ivan Matičič: Na mrtvi straži.** Izdala in založila Vodnikova družba. V Ljubljani 1928. Strani 112.

Zgodovinski življenjepis brez intimnega poznavanja zgodovine in brez moči, zamisliti in predstaviti osrednjo osebo. Zgodovinska povest brez enotnega in zaokroženega dejanja, brez napetosti, brez oseb in usod, ki zanimajo, torej brez zanimivosti. Vrsta vojaških prigodb iz turških časov, gledanih od sile naivno bodisi v vojaškem, bodisi v socialnem, bodisi v čisto človeškem zmislu. Jezikovno mestoma prisiljena in vsiljiva živahnost z vzklikanjem in ogovarjanjem oseb in stvari, mestoma osladna in brezizrazna poetičnost. Skratka: diletantstvo.

Josip Vidmar.

Alojz Gradnik: Kitajska lirika. Založba Jug. Tisk Delniške tiskarne, d. d. v Ljubljani. 1928. Platnice in vinjete narisal ing. arh. D. Serajnik. — Strani 176 + XXX.

Dokler je kitajski zid stal, je bila Kitajska Evropejcem neznana zemlja. Ko pa je prodr vanjo evropski človek, se je začel zid rušiti, pajčolan tajinstva se je razmikal. Prvi hip je stala Evropa začudena pred razodetjem, hip nato je ustvarila iz Kitajske kolonijo zase in importirala iz nje blago in — liriko. Z obema se je obogatila. Pesniki prevajajo kitajsko liriko, kitajske drame ter dramatisacije kitajskih pravljic gredo preko svetovnih odrov. Ni moda, je razmah vsega tistega, kar je neskončni kitajski zid tisočletja zapiral vase. Štiristomilijonski narod je živel svoje silno življenje, tavajoč med mirom in vojnami, ljubeznijo in sovraštvom, porcelanskimi paviljoni in puščavami, hrepenel v vojni po domu in doma preklinjal vojno. To življenje je dalo pečat kitajski narodni in umetni liriki, ki ima prav radi tega svojega značaja vso pravico do življenja. Tudi slovenske pesnike je mikala dežela porcelanskih paviljonov, da so prevajali njeno liriko (Župančič, Golar, Tiran, Pretnar i. dr.), a antologije smo pogrešali. Zdaj nam jo je dal Alojz Gradnik v bogati izbiri in v lepi opremi Serajnikovih vinjet.

Početki kitajske literature so zvezani z imenom Kung-Fu-Tse (Konfucij, 551.—478. l. pred K.). Ob času Konfucija je vladala državi malone že 600 let kraljevska rodovina Čou. Država, fevdalna monarhija, je propadala. Princip fevda je ustvaril polno vazalnih držav, ki so se vezale med sabo, se upirale, preganjale kneze in se osamosvojevale. Vrhovna oblast je propadala, fevdalna monarhija se je decentralizirala in njen popolni razpad je bil blizu. Z enotnostjo države pa je bila tudi enotnost naroda v nevarnosti. In Konfucij je po štiriletnem ministrovanju zapustil urad, prepotoval v 14. letih malone vso Kitajsko, prebrskal vse arhive, zbiral izročila starih

modrijanov in narodno liriko, hoteč s tem oživiti staro dobo in preprečiti razpad Kitajske. Po vrnitvi v domovino je živel tiho življenje romantičnega reformatorja, pisal uvode knjigam izročil in urejal Ši-King, pesmarico narodnih pesmi. Po petih letih tega dela, ki je ostalo brez uspeha za ozdravljenje države, je umrl. A cesar on, romantik, ni zmogel, je storil 300 let pozneje veliki realni politik Kitajske, cesar Ši-Hoang-Ti. Kakor je Konfucij nacionalno zedinil Kitajsko, jo je Ši-Hoang-Ti zedinil politično. Tega ni storil z obujenjem stare dobe, marveč z njenim — uničenjem. Ukazal je sežgati vso dotedanjo literaturo, med drugim tudi Ši-King, zedinil vse fevdalne državnice in zatrl uporne plemiče in vojaštvo. A narod in učenjaki so (s kontinuiteto izročanja, kakršno premore edino-le kitajski narod) ohranili izročila in narodne pesmi do današnjega dne. Te tekste, ki so jih iztrgali poginu, čuvajo Kitajci kot narodno svetinjo, s pieteto, ki meji na oboževanje. Konfucij sam jim je postal mučenik, ki se mu še dandanes klanjajo v svetiščih, zgrajenih v njegov spomin.

Klasična literatura Kitajcev obsega pet kanoničnih knjig (Wu-King), ki jih je po večini uredil Konfucij, in štiri klasične knjige (Se-Su). (Napačna je trditev Gradnika na strani XXIII., da je tudi klasične knjige zbral in uredil Konfucij. Četrta klasična knjiga vsebuje nauke filozofa Meng-Tseja, ki je živel od 372.—288. l. pr. Kr., ko je Konfucij že skoro 200 let ležal v zemlji.) Kanonična knjiga kitajskih narodnih pesmi, Ši-King, obsega pesmi 12.—7. stoletja pr. Kr., pesmi večinoma samih neznanih avtorjev. Z zbiranjem te lirike Konfucij brzkone ni imel mnogo posla, ker so jih čuvali v arhivih, razmetanih po vsej Kitajski. Pač pa jih je mogoče on, moralist in ustvaritelj patriarhalnega državnega in družinskega življenja, izbiral po vrednosti. Njegovi učenci pripovedujejo, da je pobijal pesmi nekaterih pokrajin, dočim je dejal o dobrih narodnih pesmih, da je človek, ki se ne bavi ž njimi, podoben človeku, obrnjenemu v zid. Svojim učencem je govoril: «Otroci, zakaj nihče izmed vas ne študira pesmi? Pesmi vas obogate, na njih preizkušate samega sebe, nauče vas družabnosti, nauče vas sovražiti in nauče vas služiti doma očetu, izven doma knezu, in — pesmi vam povedo mnogo o imenih ptic, četveronožcev, zelišč in dreves.»

A pesmi Ši-Kinga, stare kot babilonski psalmi, stare kot rigveda, povedo mnogo, mnogo več. Narod sam je pel te pesmi, ki so njegovo verno zrcalo. Malo bajeslovja je v njih, nič nadzemskega. Človek je v njih, ki časti poleti solnce in kolne zvezde pozimi, človek, ki tarna nad sušo in lakoto, vojnami in pohodi na vzhod in zahod. Pojó o dobrem knezu, ki jim je delil pravico, in moré cesarje, kadar se osvobodijo daveče móre. Pojó o sebi kot vojaku na maršu, evnuhu, stražniku na dvoru, cesarjevem slugi, vojaku na fronti, ki ni več junak, saj mora daleč od doma moriti in ubijati. In iz grl se jim izmota kletev, pretnja ali samo vroče vprašanje. Vprašanje sebi: Doklej vse te ločitve od doma in riževih polj, pohodi in vojne in smrt? Ali pa vprašanje sovražniku, prijateljsko vprašanje: Kje si doma? In silna želja, biti kot hruščevo drevo, ki vabi ljudi, naj mu izkažejo milost, da jih sme nasititi in napojiti s svojimi plodovi. Ljudje XX. stoletja stojimo pred njimi in strmimo. Lahko bi se tudi sramovali.

Lirika poslednjih stoletij je neznatna. Šele pod dinastijo Tang, v 8. stoletju po Kr. se je lirika dvignila in dosegla svoj višek s pesniki: Li-Tai-Po, Tu-Fu in Pe-Lo-Tien. Vpliv te lirike sega do današnjih dni. Spričo Ši-Kinga se sicer ni mogla poglobiti, pač pa se je oblikovno izpopolnila. Li-Tai-Po, pesnik in pivec, se je klatil po cestah, predmestjih in samotah, pil in pel.

Ce je življenje res sen, čemu bi tuhtal in zdihoval? Ergo bibamus! In pijan je pel zdravice vinu, zdravice tugi. Tu - Fu, sodobnik in prijatelj Li-Tai-Poja, je močan v svojih socialnih vojaških motivih, ki najdejo svojega najmočnejšega pesnika v Pe-Lo-Tien-u, katerega so Evropejci spoznali prav za prav šele zadnja leta. Ta čudežni stavec, ki je že kot dojenček poznal dvoje besednih znakov, je bil «kot otrok licenciat, kot fant mandarin, kot mož pesnik svojega časa, kot stavec njegov modrijan.» (Ehrenstein.) Zatekal se je v gore, v samoto, k vinu. Bil je konfucijanist, mikal ga je budizem, Tao (nauk filozofa Lao-Tseja) je ironiziral, obtoževal svoj čas in tedanja družbo, v samoti pel o jeseni in minljivosti, sebi pa je napisal na smrtni postelji epitaf: «Lo-Tien! Lo-Tien! Nad 75 let sem bil med nebom in zemljo. V življenju sem bil kot drveč oblak, zdaj v umiranju sem ko gosenica, ki se pretvarja v hubo. Čemu sem prišel, čemu odhajam, mi ni mar. Svojo pot sem često spreminjal. Prešlo je, prešlo! Naj pridem že kamorkoli, vseeno mi je. Čemu bi se oklepel življenja?»

Po dobi Tang je lirika padala in ni niti do danes dosegla tedanje višine.

Kitajsko liriko prevajajo pesniki večinoma posredno, ker je malo ljudi, ki znajo kitajski jezik, in še manj ljudi, ki poznajo kitajsko literaturo. Zadnjih Slovenci menda sploh nimamo in smo navezani na tuje prevode, ki nastajajo običajno takole: Znanstvenik-sinolog prevede kitajski original točno besedo za besedo, brez produktivne fantazije. Te sirove prevode prelije pesnik v verze, ki se mu zde najbolj ustrezni vsebini pesmi. Pri tem pesem gotovo marsikaj zgubi ali pa tudi pridobi. Ta, recimo, angleški verzificiran prevod dobi v roke nemški pesnik. Navduši se zanj, ga prevede, doda nekoliko sebe, izpusti to ali ono in ustvari prost prevod. In če prevaja dotični angleški prevod pet pesnikov hkrati, dobimo pet prevodov, ki so si neredkokdaj tako različni, da je težko spoznati, da hoče biti to ena in ista pesem. Te prevode prevajajo spet dalje, iz jezika v jezik, pesem izgublja često tudi svojo prvotno vsebino, kitajska pesem ni več kitajska, marveč skrpucalo cele vrste prevodov, ali pa je povsem originalna pesnitev. Zato je težko govoriti o prevodih kitajske lirike, ker so to prav za prav prepesnitve, za katere ne moremo jamčiti, da so točne. Celo Nemci, ki imajo poznavalce kitajščine in kitajske lirike, imajo nekatere prevode (Klabund, Bethge), ki so tako odtujeni originalu, da je Robert Neumann napisal v nekem listu članek z naslovom: Li-Tai-Po, ein deutscher Dichter? Kaj potem takem ostane pesniku ali kritiku, ki ne zna kitajskega jezika in posredno prevaja kitajsko liriko odtujeno ocenjuje njene prevode? Kriminalistična metoda: k o n f r o n t i r a n j e r a z n i h p r e v o d o v. (Meni služijo nemški prevodi Ehrensteina, Woitscha, Klabunda, Fleischerja, citati Hauserjevih prevodov in Bethgovih prepesnitev ter članki v raznih nemških revijah in časopisih.)

Gradnik se je posluževal angleških, francoskih, nemških, čeških, srbskih in italijanskih prevodov kitajske lirike. Z znanjem teh jezikov in z metodo konfrontiranja bi mu bilo lažje priti do jedra pesmi nego marsikomu. Saj je gotovo imel mnoge (najboljše) pesmi v raznih prevodih. Dolžan bi bil, primerjati jih, najti predvsem zmisel pesmi in jo zapeti po svoje s tisto preprostostjo, ki je bistvena za vso kitajsko liriko. Če treba, bi moral temu pokoriti tudi verzifikacijo ali pa pesem deloma sploh prevesti v prozi.

Nemci imajo ljudi, ki razumejo kitajsko in na katerih prevode se lahko zelo zanesemo. Tako imajo Otona Hauserja, ki velja za vsebinsko vestnega, pesniško bolj okornega prevajalca kitajske lirike, imajo pesnike

(Ehrenstein), ki ne umejo kitajščine, a jim pri prevajanju pomagajo rodni Kitajci, imajo pesnike, ki prelivajo kitajsko liriko v nemško impresionistično pesem (Klabund), in imajo ljudi, ki počenjajo s kitajsko liriko strašne reči. Pačijo jo do skrajnosti. Vzor teh zadnjih je Hans Bethge. Hauser, ki večinoma prevaja iz originala, prevaja na primer konec tako znane Li-Tai-Pojeve pesmi «Pivec spomladi» tako-le:

«Wach ich denn auf und blicke in das Schweigen,
so singt ein Vöglein zwischen Blütenzweigen.
Und will ich fragen: dämmert's oder tagt's? —
die Nachtigall, gewiegt vom Lenzwind, sagt's.
Da fasst mich Wehmut, seufzen möcht' ich schier,
und wieder schenk' ich voll den Becher mir.
Und singe, bis der Mond, der helle, kam,
und schweigt mein Sang, so endet auch mein Gram.»

Zadnji verz se mi zdi bistvene važnosti za vso pesem, brez njega bi izgubila pesem mnogo. Pomlad je in vse ptice pojó, on, pesnik, pije, namestu da bi pel s pticami vred. To je njegova bolešt, ki mine šele, ko se izpoje. Bethgejev prevod te pesmi trga zmisel in zazveni ponekod kakor burševska pesem:

«Was hör' ich beim Erwachen? Horch,
ein Vogel singt im Baum.
Ich frag' ihn, ob schon Frühling sei, —
mir ist als wie ein Traum.
Der Vogel zwitschert: ja, der Lenz
sei kommen über Nacht. —
Ich seufze tief ergriffen auf,
der Vogel singt und lacht.
Ich fülle mir den Becher neu
und leer' ihn bis zum Grund,
und singe, bis der Mond erglänzt
am schwarzen Himmelsgrund.
Und wenn ich nicht mehr singen kann,
so schlaf ich wieder ein.
Was geht denn mich der Frühling an?
Lasst mich betrunken sein!»

Tak prevod je greh, je krivica Li-Tai-Poju in ga je treba odklanjati. Gradnik nam je ta prevod prevel (str. 50) s silno točnostjo (kar pričata že prvi in zadnji verz gornjega odlomka, ki se pri Gradniku glasita: «Ko se zbudim, kaj slišim? Čuj!» in «pustite me, naj bom pijan!») in kolikor se je Bethge pregrešil nad Li-Tai-Pojem, se je ž njim vred pregrešil tudi Gradnik. Sodim, da se je Gradnik mnogo naslanjal na Bethgeja, kar je pesmim v silno škodo.

Mile Klopčič. — (Konec prih.)

K R O N I K A

Nemška zbirka mlade ruske proze. Berlinska založba Malik je izdala pred nekaj tedni zajetno knjigo «Dreissig neue Erzähler des neuen Russland». Če bi nam bila književnost sovjetske Rusije dostopna neposredno in brez tveganja, da prideš navzkriž z oblastmi, bi na tem mestu komaj omenili zbirko

nemških prevodov iz ruščine. Sedanje nenormalne razmere, podobne duševni blokadi, ki je prav tako zastarela kot je jalova, dajejo Malikovi zbirki pomen tudi za slovenskega čitatelja. Razen prevodov v nekaterih naših časopisih, predvsem v «Ljubljanskem Zvonu», nimamo v slovenščini ničesar, kar bi nam dajalo kontakt z veliko delavnico sovjetsko-ruske literature, ki je ustvarila mnogo svojevrstnih, sila zanimivih umotvorov. Tako so nam Nemci še vedno najbližji posredovalci, a uvodoma omenjena knjiga pomeni tudi z založniške strani nekaj, kar pri nas ni mogoče: okrog 800 strani na dobrem papirju za ne celih 80 Din. Nemški stiki s sovjetsko-rusko kulturo so neprimerno živahnější in svobodnejši, zato izidejo vse boljše ruske leposlovne novosti v nemškem prevodu prav kmalu, če ne takoj. Malikov cvetober mlade ruske nove-listike je prirejen po prevodih, ki so že izšli v zbirkah posameznih pisateljev ali v časopisih, vendar je večina povesti prevedena nalašč za to zbirko. Izbira je tendenčna, a nje tendenco odobravamo: zastopani so zgolj pisatelji, ki delujejo v sovjetski Rusiji, ker je literatura ruske emigracije lažje dostopna; izmed njihovih spisov pa so izbrani taki, ki so v zvezi z ogromnimi izpremembami po oktobrski revoluciji ali ki opisujejo samo dramo revolucije v njenih tisočerihih prizorih in neskončnih odtentkih. Ne da bi knjiga hotela govoriti za tezo socialne revolucije (civiliziran zapadnjak bi marsikje našel argumente o nasprotnem), nam živo predočuje strahoten porod novega sveta, v katerem ni več idilike novel Turgenjeva niti pasivne melanholije črtic Čehova. Nehote mislimo, da je moral ta svet nastati le na posekanem «češnjevem vrtu» in da ima Lapohin že sinove, ki so šli dalje od očeta. V noveli Borisa Pilnjaka «Graščina Bjelokonsko» («Imjenije Bjelokonskoje» v zbirki «Bylje») smo priča neposrednemu razhodu dveh svetov: knez Prozorovskij zapušča graščino svojega rodu in odhaja reven, prazen, brez načrta, kaj bo delal v bodočnosti, na negotovo pot, da se lahko vseli v kneževski dom krajevni sovjet, oziroma odbor za revne. V načinu, kako je Pilnjak opisal ta prelom, v prepričevalnosti, ki nam z njo brez psihologiziranja, z golo realitiko pokaže, kako je osebna tragika premočna, da bi knez na slami v mužikovem domu občutil kaj več nego fizično neugodje, bolhe in ščurke, že srečujemo element nove ruske proze, čeprav nas Pilnjakov slog spominja še stare literature, osvežene z obilnimi dodatki iz ljudske zakladnice. Tudi Alekszej Tolstoj je v noveli «Prastara pot» po kompoziciji in slogu precej bunjinovski; pri večini drugih čutimo v vseh sestavinah njihove pripovedne umetnosti neko skupno stremljenje: ustvariti literarno obliko dinamizma ruskega življenja, njegovih socialnih kataklizem in duševnih pretresov. Zato niti njihov naturalizem ni istoveten z zapadnim, če smem reči: klasičnim naturalizmom, marveč ima znatno večjo razgibanost in silovitost, ki čitatelja neposredno presune; poslužuje se enostavnih sredstev in je sila ekonomičen v opisovanju prirode, ljudi in njih okolja. Tako boš z enim dihom prečital povest Avgusta Saviča «Grigorij Pugačov», ki te vrže v klet proslule Čeke, med revolucijske sodnike in njihove žrtve «z one obale»; takisto te bo presenetila po svoji realistični simboliki — ni paradoks! — povest Ivanova «Otrok», refleks revolucijskih dogodkov na rusko-mongolski meji. Med značilno prozo tega žanra bi uvrstil «Polipa» Fjodora Gladkova, «Tako preprosta reč» Borisa Lavrenjova, «Ob štirih ponoči» Aleksandra Jakovljeva, «Glad» Aleksandra Neverova, «Modro runo» Vladimira Lidina, «Polarno luč» Pavla Nizovoja, «Igralko Ano» M. Slonimskega, «Šest tomanov» Nikolaja Tihonova. Dva sorazmerno pri nas najbolj znana pisatelja Izak Babel in Ilija Ehrenburg sta zastopana s prozo, ki oba žarko osvetljuje: prvega v njegovem

skoraj baladno zgoščenem slogu kot epika boljševiskih vojnih pohodov in ruskega Ghetta, drugega — takisto žida — pa v njegovi prešerni fabulistikii in propagandistično aktualni besedi. Enega najjačjih pisateljev nove Rusije Konstantina Fedina nam ljubko predstavlja «Vrt», ki je nedavno izšel tudi v srbščini.* Nikolaj Nikitin ima v tej zbirki fino revolucijsko povest «Pes»: nastop tega psa v človeški usodi nas spominja psa v Blokovihi «Dvanajst»; dočim ondi simbolizira «buržuja», se nam tu vidi, da mu zija iz pohlepnihi oči groza revolucije. Zamjatinov «Mamaj» in Sosčenkova «Grozna noč» sta žaromet v psihologijo povprečnega državljana sovjetske Rusije, v njegov večni s t r a h; «Pohabljenec» Lidije Sajfuline je slika ruskih «ptičkov brez gnezda». «Lalini interesi» Vere Imberjeve pa pričajo o tem, da se deca v mestih igra sovjete kot pri nas vojake; če sem pri ženskih pripovednikih, naj omenim «Sestro Zedrik» Armenke Marjete Šaginjanove, ki pripoveduje o starem, «buržoaskem» (?) duhu v sovjetski družbi. o tihi požrtvovalnosti, o vplivu dobre besede na bedne in trpeče. Galerija tridesetih še ni izčrpana, a ta bežni pregled zadostuj. Če bi hotel dodati nekaj splošnih opazk, bi omenil še tole: Vzlic kolektivističnim stremljenjem ima tudi nova ruska literatura vso raznobarnost posameznih individualnosti. Kar v tem cvetoberu sovjetsko-ruske proze posebno čutimo, tako rekoč vdihavamo vase kakor narkotičen vonj eksotičnih cvetlic, je sirova primitivnost človeškega življenja, sopuh krvi, znoja in solza, neka biološko-fiziološka stvarnost, ki prevladuje nad človekom. Čutimo, da se ljudje novega sveta, ki se odraža v mladi ruski prozi, ne oklepajo toliko problemov ter raznih čuvstveno-miselnih konstrukcij, kolikor žive nagonsko in čisto človeško, vseh civilizacijskih okrasov prosto ali vsaj neobteženo življenje. Psiha teh ljudi je manj zapletena od psihe junakov naših povesti, vzlic temu pa je njih življenje, ne glede na zaostalo vnanjo civilizacijo, znatno bogatejše in polnejše. Skratka: buržoaski svet je tu skrčen na bedne ostanke, ki hodijo kakor sence po razvalinah nečesa, kar se ne more več obnoviti, proletarski svet pa dobiva barde, kakor jih še ni imel. Večina mladihi pisateljev poteka neposredno iz ljudstva: Gladkov, Ivanov, Jakovljevi, Javič, Nikitin, Nizovoi, Pilnjak, Semjonov in Zozulja so samouki, pisatelji, ki so hodili pot Maksima Gorkega; drugi so vzrasli sredi kaotičnih vojnih in revolucijskih razmer in jim šole niso mogle dati več kot sila formalno in ozko naobrazbo. Vsi so se šolali v življenju: bili so vojaki ali revolucijski brambovci, doživljali so dramatične življenske zapletljaje in spoznavali relativnost vseh vrednot. Zato veje iz njihovih spisov vonj zemlje, kmečkih bajt, vojašnic, bojišč, revolucijskih morišč, tovarn in rudnikov; zato bolj poznajo področja smrti, sovraštva, obupa, strahu in upov nego mirne pejsaže, vesele odmored, razkošje, srečo in malomeščansko samovšečnost. Kakor Viljam in Vera v Nizovojevi «Polarni luči» začenjajo novo življenje v divjinah, ki zahtevajo silne energije, dela in pogumne zaupanja vase. Starih legend ni več, da jim slajšajo žitje s svojimi varljivimi omamami; človek stoji sám, a s silno vero v človeštvo sredi planeta, kateremu on edini lahko vtisne novo, zavestno oblikovano obličje. To je povratek elementarnosti, ki pa si bo naglo izbrala in prisvojila vse prospesne pridobitve civilizacije. Novo rusko literaturo označuje nekaj robinzonski duh, a brez vsakršne romantične in pustolovske navlake.

B. Borko.

* Slovenski prevod glej Ljubljanski Zvon, 1926, str. 578. (Op. ur.)

Rihard Jakopič

Večer na Savi

Nove knjige

Uredništvo je prejelo v oceno sledeče knjige (z zvezdico * označene so natisnjene v cirilici):

- Bevk France**, Črni bratje in sestre. Tretja knjiga romana iz XIV. stoletja «Znamenja na nebu». Gorica. Goriška Matica. 1929. 272 str.
- Delo**, zbrano, dóktorja Francéta Prešérna. Uredila Avgust Pirjevec in Joža Glonar. Ljubljana. Jugoslovanska knjigarna. 1929. XXX + 295 str.
- Furlan Janko**, Danska in Danci. Gorica. Goriška Matica 1929. 135 str.
- Gorinšek Danilo**, Naokrog. Pesmi za mladino. Celje. Tiskarna brata Rodé & Martinčič. 1928. 43 str. Cena 12 Din.
- Hašek Jaroslav**, Pustolovščine dobrega vojaka Švejka v svetovni vojni. II. knjiga. Prevel Fran Govekar. Ljubljana. Tiskovna zadruga. 1928. 250 str. (Prosveti in zabavi, 22.)
- Hribar Ivan**, Spomini. I. del. Od 1853. do 1910. leta. Ljubljana. V lastni založbi. 1928. 507 str. — II. del. Osvobojevalna doba. 549 str. Cena obema knjigama 200 Din.
- Komanova Manica**, Prisega o polnoči. Igra v štirih dejanjih. Ljubljana. Založil Rodoljub. 1929. 80 str. Cena 8 Din.
- Koledar** goriške Mohorjeve družbe za navadno leto 1929. Gorica. Goriška Mohorjeva družba. 1928. 144 str.
- Koledar** Goriške Matice za leto 1929. Ob desetletnici 1919—1929. Trst. Goriška Matica. 1928. 120 str.
- Leskovec Anton**, Dva bregova. Drama iz življenja beračev v treh dejanjih. Ljubljana. Tiskovna zadruga. 1928. 78 str.
- Novak Josip**, Šmarna gora. Ljubljana. Založila cerkev Matere Božje na Šmarni gori. 1928. 147 str. Cena 14 Din.
- Peterlin-Batog Alojzij**, Pot za goro. Dobova. Samozaložba. 1929. 50 str.
- Pivko Ljudevit**, Rame ob ramenu. Tretja knjiga. Val Belle. Maribor. Klub dobrovoljcev. 1928. 128 str. Cena 20 Din.
- Pregelj Ivan**, Izbrani spisi. Drugi zvezek: Bogovec Jernej. Balade v prozi. Ljubljana. Jugoslovanska knjigarna. 1928. 255 str. Cena broš. 45 Din. vez. 60 Din.
- Prepeluh Albin**, Kmetijski pokret med Slovenci po prvi svetovni vojni. Ljubljana. Kmetijska Matica. 1928. 44 str.
- Reymont Vladimir Stanislav**, Pravica. Povest. Prevel France Bevk. Gorica. Goriška Matica. 124 str.
- Sienkiewicz Henrik**, Quo vadis? Zgodovinska povest. Prevedel Joža Glonar. Prva knjiga. Gorica. Goriška Mohorjeva družba. 1928. 287 str.
- ***Stanković Borisav**, Dela: Iz moga kraja. Beograd. Odbor za izdavanje dela Borisava Stankovića. 1928. 176 str. Cena 50 Din.
- Tavčar Ivan**, Zbrani spisi. III. zvezek. Uredil Ivan Prijatelj. (Vsebina: Otok in struga. Tiberius Pannonicus. Kuzovci. Vita vitae meae. Janez Solnce.) Tiskovna zadruga. 1929. XV + 464 str. (Slovenski pisatelj.)
- Veliki koledar** Kmetijske Matice za leto 1929. Ljubljana. Kmetijska Matica. 1928. 84 str.

Najnovejša in najaktualnejša knjiga

Tiskovne zadruga je obsežno delo dr. Bogumila Vošnjaka

U borbi za ujedinjenu narodnu državo.

410 strani s portretom pisatelja. — Broširana Din 120.—, v originalni vezavi Din 140.—.

Pisec je prebil vsa vojna leta v Parizu, Londonu, Rimu, Zjedinjenih državah, Srbiji, na Krfu, povsod neumorno delujoč v duhu ustanovitve naše države. Že pred svetovno vojno priznani slovenski potopisni pisatelj, je v tej knjigi na odličen in zelo zanimiv način popisal spomine na svoje delovanje med svetovno vojno, popisal obiske pri najodličnejših osebah Evrope in Amerike, ki so gradili novi svet.

Vošnjakovi memoari so delo trajne vrednosti!

Knjigo razpošilja

knjigarna Tiskovne zadruga v Ljubljani

Prešernova ulica št. 54 (nasproti glavne pošte).

V letošnji zimski dobi izda

knjigarna Tiskovne zadruga v Ljubljani

sledede knjige:

- Ivan Tavčar: **Zbrani spisi. III. zvezek.** Uredil dr. Iv. Prijatelj.
(Otok in struga. - Tiberius Pannonicus. - Kuzovci. - Janez Solnce. - Vita vitae mese).
- Fr. Masej-Podlimbarski: **Zbrani spisi. IV. in V. zvezek.** Gospodin Franjo.
Uredil dr. Janko Šlebinger.
- Bogumil Vošnjak: **U borbi za ujedinjenu nacionalnu državo.**
- Lapajne dr. Stanko: **Mednarodno in medpokrajinsko pravo kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev.**
- Hašek Jaroslav: **Pustolovščine dobrega vojaka Švejka. II. del.**
- Shakespeare-Župančič: **Ukročena trmoglavka.**
- A. Leskovec: **Dva bregova.** Drama v 3 dejanjih.
- Z začarane police** (pravljice s slikami).
1. zvezek: Dolgouhi Jernejček. — 2. zvezek: Princessa v pomaranči.
- Zbirka zakonov za upravno službo.**
1. zvezek: Zakon o posesti in nošenju orožja s pravilnikom in komentarjem. Priredil dr. O. Pirkmayer.
2. zvezek: Zakon o državljanstvu s pravilnikom in komentarjem. Priredil dr. O. Pirkmayer.
- Neposredni davki.**
1. zvezek: Uslužbenki davek s pravilnikom in komentarjem. Priredil J. Mozetič.
- Pravilnik za izvrševanje zakona o neposrednih davkih z dne 8. februarja 1928.** in drugi predpisi, izdani na podstavi tega zakona.

L. MIKUŠ, Ljubljana, Mestni trg 15

☛ ☛ *Tvornica dežnikov, zaloga sprehajalnih palic* ☛ ☛

MODNA TRGOVINA

„BERKO“

BERNIK & UČAK

LJUBLJANA

DUNAJSKA CESTA ŠT. 5

Priporoča se tordka

IVAN BONAČ, knjigovoznica v Ljubljani

ki sprejema vsa v to stroko spadajoča dela - Veže „LJUBLJANSKI ZVON“ z originalnim hrbtnom

Kreditni zavod
za trgovino in industrijo
v Ljubljani

Prešernova ulica števil. 50 (v lastnem posloplju)

Naslov za brzojavke: Kredit Ljubljana

Telefon števil. 2040, 2457, 2548, 2806 in 2807

Obrestovanje vlog, nakup in prodaja vsakovrstnih vrednostnih papirjev, deviz in valut, borzna naročila, predujmi in krediti vsake vrste, eskompt in inkaso menic ter kuponov, nakazila v tu- in inozemstvo, safe-deposits itd.